

טעם בפרשה

**רמזים
בטעמים**

מהדורה נסיונית

דוד כוכב
050-4112780
david@darga.org.il

21	פרשת אחרי מות	3	פרשת בראשית
24	פרשת קדושים	3	פרשת נח
26	פרשת אמור	3	פרשת לך לך
28	פרשת בהר	4	פרשת וירא
28	פרשת בחוקותי	7	פרשת חיי שרה
29	פרשת במדבר	8	פרשת תולדות
29	פרשת נשא	9	פרשת ויצא
30	פרשת בהעלותך	9	פרשת וישלח
31	פרשת שלח	9	פרשת וישב
31	פרשת קרח	10	פרשת מקץ
32	פרשת חקת	11	פרשת ויגש
32	פרשת בלק	11	פרשת ויחי
33	פרשת פינחס		פרשת שמות
33	פרשת מטות	12	פרשת וארא
34	פרשת מסעי	13	פרשת בא
34	פרשת דברים	13	פרשת בשלח
35	פרשת ואתחנן	14	פרשת יתרו
37	פרשת עקב	14	פרשת משפטים
39	פרשת ראה	15	פרשת תרומה
40	פרשת שופטים	15	פרשת תצוה
41	פרשת כי תצא	15	פרשת כי תשא
42	פרשת כי תבא	16	פרשת ויקהל
43	פרשת נצבים	17	פרשת פקודי
44	פרשת וילך		פרשת ויקרא
46	פרשת האזינו	18	פרשת צו
46	פרשת וזאת הברכה	19	פרשת שמיני
46	מגילת אסתר	20	פרשת תזריע
47	מגילת איכה	20	פרשת מצורע

פרשת בראשית

פרק א, א פְּרָאשִׁית

המילה הראשונה בתורה, היא המילה בראשית. "כל התחלות קשות" (מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דבחדש פרשה ב). בכל התחלה – טרם הורגל האדם ועודו מתקשה ומתלבט, יש לטפוח לו על שכמו לעודדו באימרה זו.

הוסיף אלידע שהוא כלשון הכתוב (ישעיהו מח, יג) אף יְדִי יִסְדָּה אֶרֶץ וְיִמִּינִי טַפְחָה שָׁמַיִם. הוסיף אלידע שכך הוא גם לשם הטעם שלספרדים – טרחא, כל התחלות טירחא יש בהם.

פרק א, יא תְּדַשָּׂא הָאֶרֶץ דְּשָׂא

אמרו במסכת ראש השנה דף יא. תניא, רבי אליעזר אומר: מנין שבתשרי נברא העולם - שנאמר (בראשית א, יא) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תְּדַשָּׂא הָאֶרֶץ דְּשָׂא עֵשֶׂב מִזְרִיעַ זָרַע עֵץ פְּרִי. איזהו חדש שהארץ מוציאה דשאים ואילן מלא פירות - הוי אומר זה תשרי, ואותו הפרק זמן רביעה היתה, וירדו גשמים וצימחו, שנאמר ואד יעלה מן הארץ. רבי יהושע אומר: מנין שבניסן נברא העולם - שנאמר (בראשית א, יב) וַתּוֹצֵא הָאֶרֶץ דְּשָׂא עֵשֶׂב מִזְרִיעַ זָרַע [לְמִינֵהוּ] וְעֵץ עֹשֶׂה פְּרִי. איזהו חדש שהארץ מליאה דשאים ואילן מוציא פירות - הוי אומר זה ניסן. שניהם מסכימים שעיקר הדיוק מהדשא כיון שנכתב סמוך למאמר. גם שניהם מסכימים שבתשרי תחילת צמיחת הדשאים וסוף יבול פירות האילן, ובניסן תחילת צמיחת פירות האילן וסוף יבול הדשאים.

רבי אליעזר דורש עיקר את הכתוב 'תדשא הארץ דשא', 'תדשא' בעתיד, ועתה ההריון. ורבי יהושע דורש עיקר את הכתוב 'ותוצא הארץ דשא', אחר שכבר הוציאה וילדה בפועל. ומרומז בטעמי המקרא.

תְּדַשָּׂא הָאֶרֶץ דְּשָׂא
וַתּוֹצֵא הָאֶרֶץ דְּשָׂא

הטעם פשטא במילה 'הארץ' הראשונה מכון ומורה קדימה, כלומר תדשא בעתיד. ואילו הטעם גרש שבמילה 'הארץ' השניה מכון ומורה אחורה, כלומר ותוצא הארץ, בעבר. וכן המילה 'דשא' הראשונה מוטעמת ברביעי שהוא נקודה בלבד, ומרמז להריון ולתחילת הגידול. ואילו המילה 'דשא' השניה מוטעמת בתלישא גדולה, שהוא כבר עיגול שלם (כך צורתו המקורית) וכבר נקרא 'גדולה'.

פרשת נח

פרק ו, ט אֶלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ נֹחַ אִישׁ צְדִיק תָּמִים

הכיצד היה נח "צדיק בפרוה" והציל רק את משפחתו ולא התפלל על דורו, והלא אמר רבי חנינא בן דוסא במסכת אבות פרק ג משנה י: 'כל שרוח הבריות נוחה הימנו, רוח המקום נוחה הימנו. וכל שאין רוח הבריות נוחה הימנו, אין רוח המקום נוחה הימנו'. ומקרא מלא במשלי (ג, ד) וּמָצָא חַן וְשָׁקֵל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם. ועל הפסוק בישעיה (ג, י) אָמְרוּ צְדִיק כִּי טוֹב כִּי פְרִי מַעֲלִילֵיהֶם יֵאָכְלוּ, פירש הגר"א שצדיק הוא טוב גם לבריות. וכיצד איפוא היה נח איש צדיק תמים?

אלא שנח שלם היה גם לבריות, ורק דורו היה דור עקש ופְּתִילֵת. ומשום כך אמרו (תנחומא פרשת נח סימן ה) "שאלו היה בדורו של אברהם אבינו לא מצא ידיו ורגליו", שאילו מה שעשה בדורו היה עושה בדורו של אברהם לא היה נחשב זה לכלום (לשון רש"י).

שכן על כפילות השם נח אמרו במדרש אגדה (בובר):

אלה תולדת נח. נח לשמים ונח לבריות.

ומרומז בטעמים נַחַּ נַחַּ. נח הראשון מוטעם בזקף – שהיה נח לשמים הזקופים ממעל. ונח השני מוטעם ברביעי, מלשון רבעי כלומר רובץ – שהיה נח לבריות הרובצות למטה בארץ.

פרשת לך לך

פרק יב, יח יִתְקַבֵּל פְּרֵעָה לְאַבְרָם

הטעמים הם מהפך פשטא זקף, פירש אחי, הרב החסיד ברוך כוכב, שפרעה הרשע הפך בין הפשוט לזקוף, שקרא לאברהם לבא אליו, גער בו, ולבסוף שילחו מארצו, במקום שהיה לו לכבדו.

פרק טז, יג הנם הלם ראיתי אחרי לאי

פירש רש"י:

הגם הלום - לשון תימה, וכי סבורה הייתי שאף הלום במדברות ראיתי שלוחו של מקום אחרי רואי אותם בביתו של אברהם, ששם הייתי רגילה לראות מלאכים. ותדע שהיתה רגילה לראותם שהרי מנוח ראה את המלאך פעם אחת ואמר (שופטים יג, כב) מות נמות, וזו ראתה ארבע פעמים זה אחר זה ולא חרדה.

הדבר מרומז בטעמי המקרא. שכן שלושת הפסוקים ט, י, יא, פותחים באותם המילים ובאותם הטעמים: וַיֹּאמֶר לָהּ מְלָאֲכָי יְקֻזְקוּ. והטעמים הם מהפך פשטא מונח זקף, לאמור, זו השפחה הפשוטה נתהפכה והרי חשיבותה מונח בזקיפות, שמתגלים לה מלאכים כבביתו של אברהם.

עייני גם פרק יח, יב ותצחק

פרשת וירא

פרק יח, יב ותצחק

ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלתי היתה לי עדנה ואדני זקן:
תרגם אונקלוס וחייכת שרה, כלומר לעגה.

אבל בבראשית יז, יז

ויפל אברהם על פניו ויצחק ויאמר בלבו הלכן מאה שנה יולד ואם שרה הבת תשעיים שנה תלד:

תרגם אונקלוס וחד, כלומר ששמח. וכן כתב שם רש"י:

ויפל אברהם על פניו ויצחק - זה תירגם אונקלוס וחד, לשון שמחה, ושל שרה לשון מחוך. למדת שאברהם האמין ושמח, ושרה לא האמינה ולגלגה. וזהו שהקפיד הקב"ה על שרה ולא הקפיד על אברהם:

בשרה מפורש מה צחקה: "לאמר - אחרי בלתי וכו'". ואילו באברהם כתוב ויפל אברהם על פניו ויצחק ויאמר בלבו הלכן מאה שנה יולד ואם שרה הבת תשעיים שנה תלד: - המילה ויצחק מוטעמת באתנחתא, ושם נפסק המשפט. כלומר שצחוק זה עמד בפני עצמו, ולא היתה בו כוונה כלשהי. ורק אחר כך כתוב שגם אמר בלבו וכו'.

ומרומז בשם הטעם 'אתנחתא' שבמילה ויצחק, שצחק ונח מיד, ולא האריך בו במחשבות. אך בשרה הטעם במילה ותצחק הוא מרכא הנקרא גם מאריך, שהאריכה בצחוקה באומרה בלבה אחרי בלתי היתה לי עדנה.

פרק יט, (ה) ויקראו, (י) וישלחו

ויקראו אל לוט ויאמרו לו איזה האנשים אשר באו אליך הלילה הוציאם אלינו ונדעה אתם:

טעם תחילת הפסוק ויקראו מהפך, כי כאן תחילת פשעם האחרון של אנשי סדום שסתם את הגולל על מהפיכת עירם.

כמו כן שם פרק יט, י

וישלחו האנשים את ידם ויביאו את לוט אליהם הביתה ואת הדלת סגרו:

טעם תחילת הפסוק וישלחו מהפך, כי כאן תחילת פעולת המלאכים להצלת לוט והפיכת סדום.

שני הפסוקים מוטעמים בתחילתם במהפך.

פרק יט, טז ויתמהמה

(טז) וכמו השחר עלה ויאיצו המלאכים בלוט לאמר קום קח את אשתך ואת שתי בנותיך הנמצאות פן תספה בעון העיר: (טז) ויתמהמה ויחזקו האנשים בגדו ובגדו אשתו ובגדו שתי בנותיו בחמלת ה' עליו ויצאחו וינחחו מחוץ לעיר:

אמרו במסכת ברכות דף לד.

תנו רבנן: העובר לפני התיבה - צריך לסרב, ואם אינו מסרב - דומה לתבשיל שאין בו מלח, ואם מסרב יותר מדאי - דומה לתבשיל שהקדיחתו מלח. כיצד הוא עושה - פעם ראשונה יסרב, שניה מהבהב, שלישית - פושט את רגליו ויורד.

סירוב זמני מתוך דרך ארץ אינו צריך לחזור על עצמו שלוש פעמים.

המלאכים האיצו בלוט שוב ושוב, אך אחר שהתמהמה שלוש פעמים נתברר שהוא שוהה יתר על המידה והוצרכו להוציאו בידם. לכן ויתמהמה מוטעם בשלשלת שנגינתה עולה ויורדת שלוש פעמים.

פרק יט, לג-לה ותשקין

(לג) ותשקין את אביהו וזו בגילה היא

לה) ותשקין גם בלילה ההוא את אביהו וכו'

אמרו בכמה מקומות בש"ס:

אמר רב הונא: כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה - נעשית לו כהיתר.

בפעם הראשונה מוטעם בדרגא, דר - דאגה, יסורי המצפון קיננו עדיין בליבותיהן.

בפעם השניה מוטעם בגרש - שנתגרשה בזה המודעות לאיסור.

פרק יט כו-כט ותבט וישקף וירא

ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב מלח: וישקם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם את פני ה': וישקף על פני סדם ועמרה ועל כל פני ארץ הכפר וירא והנה עלה קיטר הארץ כקיטר הכבשן: ויהי בשחת אלהים את ערי הכפר ויזכר אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה בהפך את הערים אשר ישב בהן לוט:

במסכת אבות ה משנה יט

כל מי שיש בידו שלשה דברים הללו מתלמידיו של אברהם אבינו, ושלשה דברים אחרים מתלמידיו של בלעם הרשע.

עין טובה, ורוח נמוכה, ונפש שפלה - מתלמידיו של אברהם אבינו.

עין רעה, ורוח גבוה, ונפש רחבה - מתלמידיו של בלעם הרשע.

אשת לוט היא נציגתו של בלעם הרשע בפרשה. שדרשו ותהי נציב מלח - כי חטאה במלח, ותבט אשתו - כי חטאה בעין הרע.

ולעומתה הוזכר תכף אברהם שהשקיף על פני סדום וראה את הכנר, בעין טובה, לכן בזכותו - ויזכר אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה.

לכן טעמי ותבט אשתו הם מאריך טרחא, שהיתה מלינה על האורחים שהם מאריכים טרחתה.

אך הטעם במילה וישקף ובמילה וירא הוא רביע, לאמר רב ע', שהבטתו היתה בעין טובה ורחבה.

ובנעימת הרביע (אשכנז) שומעים את קו ראייתו של אברהם שממרומי הר חברון, היורדת ומגעת לטובה בלוט וביתו שבכיכר סדום.

פרק כ. ט-יא ויקרא אבימלך לאברהם ויאמר... ויאמר אבימלך

(ט) ויקרא אבימלך לאברהם ויאמר לו מה עשית לנו ומה חטאתי לך כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדלה מעשים אשר לא יעשו עשית עמדי:

(י) ויאמר אבימלך אל אברהם מה ראית כי עשית את הדבר הזה:

(יא) ויאמר אברהם כי אמרת רק אין יראת אלהים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי:

למה, כתוב פעמים שאבימלך אמר לאברהם, ומדוע לא השיבו אברהם לשאלתו הראשונה.

אלא שקיים אברהם דברי המשנה באבות פרק ד משנה יח

רבי שמעון בן אלעזר אומר אל תרצה את חברך בשעת כעסו.

השאלה הראשונה נאמרה בגערה כמתריס. אך השאלה השניה כבר נאמרה יותר בשלוה, על מנת לקבל תשובה.

רמז לכך, בשאלה הראשונה הטעמים הם קדמא ואזלא - טעמים אנרגטיים בעלי טון גבוה.

ובשאלה השניה הטעמים הם מרכא טפחא - טעמים שקטים בעלי טון נמוך.

וכעין כך בבראשית פרק לא:

(מג) ויען לבן ויאמר אל יעקב הפנות בנתי והפנים בני והצאן צאני וכל אשר אתה ראה לי הוא ולבנתי מה אעשה לאלה היום או לבניהן אשר ילדו: (מד) ועתה לכה נכרתה ברית אני ואתה והיה לעד ביני ובינך:

בפסוק מג הטעמים על ויען לבן הם קדמא ואזלא, שענה כמענה הגולם, שכן כבר השיבו יעקב על זה לפני כן בפסוק מא:

זה לי עשרים שנה בביתך עבדתך ארבע עשרה שנה בשתי בנותי ושש שנים בצאנך ותחלוף את משכרתי עשרת מנים:

אך בפסוק מד כבר הציג ליעקב נכרתה ברית בטעמים מרכא טפחא בעלי הטון הנמוך, כי הדברים נאמרו כבר בשיקול הדעת לאחר שנרגע, ולצורך עשייה מועילה לעתיד.

עוד בענין מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע אצל אברהם לאבימלך, בפרק כא, כה-כו:

והוכח אברהם את אבימלך על אדות באר המים אשר גזלו עבדי אבימלך: ויאמר אבימלך לא ידעתי מי עשה את הדבר הזה וגם אתה לא הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי בלתי היום:

ולמה אכן הוכיחו עד עתה, פן יוסיף מחלוקת. ורק כשנזקק לו ידע שעתה ישמע לו.

פרק כ. יז ויתפלל וירפא

ויתפלל אברהם אל-האלהים וירפא אלהים.

התפילה היא מעגל. התחתונים פותחים בחלקם, והקב"ה משלים מלמעלה. ויתפלל אברהם מוטעם במרכא טפחא, יחד הם חצי המעגל התחתון. וירפא אלקים מוטעם בקדמא ואזלא, חצי המעגל העליון, את קשתי נתתי. ובה מבוארת האריכות בתיאור תפילת אברהם על סדום למרות שלא נתקבלה. וע"מ"ש ואתחנן ד, ז [קרבים אליו](#).

פרק כא. י ותאמר לאברהם נרש

ותאמר לאברהם פשטא זקף. אמרה את הפתרון בפשטות ובזקיפות.

פרק כב. ג וישכם אברהם בבקר

וישכם אברהם בבקר ויחבלש את חמורו ויקח את שני נעריו אתו ואת יצחק בנו. בפרשת וירא כתוב שלוש פעמים וישכם אברהם בבקר בטעמים שונים ופעם אחת באבימלך. בעקידה טעמי וישכם אברהם הם קדמא ואזלא, שהקדים ואזיל, ללכת בזריזות לקיים את המצוה הרבה.

וכן ממשיך והולך: (ה) ויאמר אברהם אל-נערו, (ו) ויקח אברהם את-עצי העלה. וכן החרה החזיק אחריו בנו (ז) ויאמר יצחק אל-אברהם אביו. וכן מיהר והקדים ובא המלאך לעוצרו (יא) ויקרא אליו מלאך ה'. וכן מיהר אברהם למצא קרבן אחר לחנוכת מקום המקדש (יג) וישא אברהם את-עיניו.

וכן באבימלך בבראשית פרק כ, ח וישכם אבימלך בבקר ויקרא לכל עבדיו ויגבר את כל הדברים האלה באזניהם וייראו האנשים מאד: טעמי וישכם אבימלך הם קדמא ואזלא, שנזדרז להציל את חייו. בבראשית פרק כא, יד וישכם אברהם בבקר ויקח לחם וחסות מים ויתן אל הגר. הטעמים מונח מונח כיון שהיה צריך להשכים נגד רצונו לעצור ולא לגרשם, ככתוב שם בפרק כא, יא

וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודת בנו: ואף שגם כאן השכים לקיים מצות קונו, מכל מקום כיון שמתחילה התנגד לדבר לא יכל לחזור בו בלב שלם, כדברי הש"ך חושן משפט סימן יז ס"ק ט אם כבר נשאל מדיין וכתב לו פסק ודעתו עליו, אין רשאי לפסוק דחשיב כנוגע. וסבר אברהם שצויו כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקלה, אינו אלא כדי לפייס את רצון שרה. שהרי אמרו במדרשים "שהיה אברהם טפל לשרה בנביאות", ולא ראה את עתיד חשיבות יצחק לעומת ישמעאל, וחשיבות גרושו. אך אצל שרה נאמר בפסוק ט: ותרא שרה את-בן-הגר המצרי אשר-ילדה לאברהם מצחק: טעמי ותרא שרה הם קדמא ואזלא כלשון הגמרא במגילה דף יד: ובבבא קמא דף צב: שפיל ואזיל בר אווזא ועיניה מטייפי (צופין למרחוק. רש"י). כלומר שצפתה בנבואתה למרחוק את מעללי ישמעאל וצחקוקיו.

ובבראשית פרק יט, כז וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם את פני ה': הטעמים מרכא טפחא. כאמרם במסכת ברכות פרק ה משנה א חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת ומתפללים כדי שיכוננו את לבם למקום. וכן אבי מידת החסד הראשון השכים לטפח את מורך לבו לקראת תפילתו. ובלשון הספרדים מאריך טרחא, שהיה טורח להאריך לפני תפילתו.

פרק כב. ד ביום השלישי

ספר קול אליהו על בראשית פרק כב פסוק ד במדרש רבה (בר"ר נו. א). ביום השלישי וישא אברהם את עיניו וגו'. זה שאמר הכתוב (הושע ו. ב) יחינו מיומים ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו וכו' ע"ש. וי"ל דהנה אמרו חז"ל (חולין קמ"ב) שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, והטעם אחרי כי המצוה הוא ענין רוחני אין העולם ומלואו כדאי לשלם אפילו שכר מצוה אחת, וכמו שאמרו חז"ל (אבות פ"ד מכ"ב) יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה. אי"כ היאך אנו ניזונים בזכות המצות שעשו אבותינו. אבל הענין כך הוא דבאמת המצוה עצמה אין לה תשלומים בעולם הזה, אבל הזריזות וההידור וכיוצא בו במצות אבותינו אותו הזכות אנו אוכלים. והנה התורה הקדושה סיפרה לנו מקודם מכל ההכנות והזריזות שעשה אברהם אבינו ע"ה לקיים מצות העקידה. השכים בבוקר, חבש בעצמו את חמורו, ובקע עצי עולה וכו' להודיענו כי מכל זאת אנחנו אוכלין בעולם הזה. אבל עיקר המצוה שעשה אברהם אבינו ע"ה ביום השלישי נשאר לנו לעתיד לבוא. וזה שאמרו רז"ל יחינו מיומים ר"ל כל מה שאנו אוכלים בחיינו הוא ממה שעשה אברהם אבינו ע"ה ביומים, דהיינו בשני ימים הראשונים, הוא הזריזות וההידור כנז"ל אבל

ביום השלישי רי"ל במה שעשה ביום השלישי דהוא עיקר מצות העקידה על ידי זה יקימנו לעתיד לבא ונחיה לפניו. (לקוטי חבר חלק ה' דף ל"ו ע"ב):
שכר היום השלישי מונח ליום הבא בעולם הבא, ליום הרביעי, ליום שכולו מנוחה לחיי העולמים.

פרק כב. ד וַיִּשָּׂא אֲבָרְהָם אֶת־עֵינָיו

אל תקרי תביר אלא דביר, שראה לפניו את מקום מעלת דרגת הדביר, מה שלא ראו בני העם הדומה לחמור (בגעיא כבידה סדירה).

פרק כב. ח אֶל־הַיָּם יִרְאֶה־לוֹ הַשָּׁה

ניבא ולא ידע מה ניבא, נְשֵׁה' ימציאיהו שְׁה. כי חפץ ה' בזבח שכזה, כבמסכת תענית דף ד ע"א: "אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי. אשר לא צויתי - זה בנו של מישע מלך מואב, שנאמר ויקח את בנו הבכור אשר ימלך תחתיו ויעלהו עלה, ולא דברתי - זה יפתח, ולא עלתה על לבי - זה יצחק בן אברהם".
זזה טעם טעם גרשיים, ששב ה' וגרש בכל מקום מחשבה שכזו.

פרק כב. י וַיִּשְׁלַח אֲבָרְהָם אֶת־יְדֻן

היפך מפשטות טבעו, כדברי הגר"א על עתה ידעתי.

פרק כב. יא אֲבָרְהָם וְאֲבָרְהָם

ראה באידרא רבא.

פרק כב. יד וַיִּקְרָא אֲבָרְהָם שְׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא תָּו וַיִּרְאֶה אֱשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהָר ה' יִרְאֶה.

כדלעיל בפסוק ד'. קרא למקום דביר, שחנך בקרבנו את מקום המקדש, כאשר יאמר עד היום שבהר ה' ייראה פני ה'.

פרק כב. יז כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחֲזוּל

לא ברכו עתה בחול בלבד כמו אחרי הפרד לוט, אלא יחד עם ברכת כוכבי השמים, שמונחים בזקיפות. ומעתה יש לאותו החול המפוזר בארבע כנפות הארץ זקיפות גדולה.

פרק כב. יח יָחַד עֵקֶב אֱשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקִלִּי

אתה שמעת בקולי לשום עצמך כעקב הנדרס בארץ ללא שום קיום והמשכיות, חייך שאני זוקפך בזקף גדול כאמור בפסוק הקודם.

פרשת חיי שרה

פרק כג. יז הַשָּׂדֶה... וְכָל הָעֵץ... בְּכָל גְּבֻלוֹ סָבִיב

וַיִּקֶם שָׂדֶה עֶפְרוֹן אֲשֶׁר בְּמִכְפֶּלֶה אֲשֶׁר לְפָנַי מִמְּרֵא הַשָּׂדֶה וְהַמְעָרָה אֲשֶׁר בּוֹ וְכָל הָעֵץ אֲשֶׁר בְּשָׂדֶה אֲשֶׁר בְּכָל גְּבֻלוֹ סָבִיב:

הכתוב מדגיש שאברהם הקפיד שלא לשייר כהוא זה מבלי לקנותו. שלא ליתן פתחון פה לאיזו טענה אף בדורות הבאים, כדי שתהיה מערת המכפלה "אחד משלשה מקומות שאין אומות העולם יכולין להונות את ישראל לומר גזולים הן בידכם" (בבראשית רבה (וילנא) פרשה עט, ז). כמו כן בהמשך הפרשה -

וַתֵּלֶד שָׂרָה אֶשֶׁת אַדְנִי בֶן לַאֲדֹנָי אַחֲרֵי זְקִנְתָּהּ וַיִּתֵּן לָהּ אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ (בראשית כד, לו):
וַיִּתֵּן אֲבָרְהָם אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ לְיִצְחָק (בראשית כה, ה):

בשני הפסוקים המילים את-כָּל-אֲשֶׁר-לוֹ כתובים בסמיכות ובטעם אחד. שלא ליתן הפרדה ביניהם או הדגשה באחת המילים. שלא לאפשר פרשנות ממעיטה למאן דהוא.

פרק כד. ז הוֹ אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם

ה' מונח לעצמו, ככתוב (דברים לב, לט) רָאוּ עֵתָה כִּי אֲנִי אֶנִּי הוּא וְאֵין אֱלֹהִים עִמָּדִי. והשמים הם חלק מעולם הגשמי, ונקרא אלקי השמים רק לומר שהוא גבוה מהם, (ישעיהו מד, כד) נְטָה שָׁמַיִם - הניח אותם והשכיבם - מונח רבעי.

פרק כד, יב וַיֵּאמֶר

וַיֵּאמֶר ה' אֱלֹהֵי אַדְנִי אֲבָרְהָם הַקָּרָה נָא לְפָנַי הַיּוֹם וַעֲשֵׂה חֶסֶד עִם אַדְנִי אֲבָרְהָם:
אמרו במסכת ברכות דף לג:

ההוא דנחית קמיה דרבי חנינא, אמר: האל הגדול הגבור והנורא והאדיר והעזוז והיראוי החזק והאמיץ והודאי והנכבד. המתין לו עד דסיים, כי סיים אמר ליה: סיימתיהו לכולהו שבחי דמרך? למה לי כולי האי? און הני תלת דאמרין - אי לאו דאמרניהו משה רבינו באורייתא, ואתו אנשי כנסת הגדולה ותקנינהו בתפלה - לא הוין יכולין למימר להו, ואת אמרת כולי האי ואזלת! משל, למלך בשר ודם שהיו לו אלף אלפים דינרי זהב, והיו מקלסין אותו בשל כסף, והלא גנאי הוא לו!

כמו כן הזכיר העבד ג' מגילויי הבורא (א) ה' (ב) אֱלֹהֵי אֲדֹנָי (ג) (אֱלֹהֵי) אֲבֹרָהּם. לכן מילת נִיאֲמָר מוטעמת בשלשלת שנגינתה עולה ויורדת שלוש פעמים, לומר שהקדים ואמר ג' שבחי קונו קודם לשאלת צרכיו.

דבר אחר, אמרו במסכת ברכות דף לד. אמר רב יהודה: לעולם אל ישאל אדם צרכיו לא בשלש ראשונות, ולא בשלש אחרונות, אלא באמצעיות.

עבד אברהם לא הקדים לפני שאלת צרכיו שלש ברכות של שבח, אלא שנכללו כולן בברכת 'מגן אברהם' שרמז לה במילותיו ה' אֱלֹהֵי אֲדֹנָי אֲבֹרָהּם. לכן מילת נִיאֲמָר מוטעמת בשלשלת שנגינתה עולה ויורדת שלוש פעמים, לומר שלפני שאלת צרכיו נשתהה העבד לומר שבחו של בוראו, כנגד ג' ברכות ראשונות שתיקנו חכמים.

פרק כד, לד ויאמר עבד אברהם אֱלֹהֵי

במסכת בבא קמא דף ע"ב אמר ליה רבא לרבה בר מרי, מנא הא מילתא דאמרי אינשי: מילתא גנאה דאית ביך קדים אמרה? א"ל, דכתיב: ויאמר עבד אברהם אנכי.

מרכא טפחא סוף פסוק. לכשתטפח ותכריז על המורך שבך ומגבלותיך, תניח בזה סוף פסוק לכל המלעיזים.

פרק כד, סג-סד וישא עיניו וירא, ותשא רבקה את עיניה

וַיֵּצֵא יַצְחָק לְשׁוּחַ בְּשׂוּדָה לְפָנָיו עָרַב וַיֵּשֶׂא עֵינָיו וַיֵּרָא וְהִנֵּה גַמְלִים בָּאִים: וַתִּשָּׂא רַבְקָה אֶת עֵינֶיהָ וַתִּרְאֵהוּ אֶת יַצְחָק וַתִּפְלַע מֵעַל הַגָּמֶל:

יצחק לא הביט חוץ לד' אמותיו עד שנסתמא בזקנותו. כעין שמצינו בספר האורה חלק א' ובספר האשכול (אלבק) הלכות בעל קרי:

ומצינו עשרה מילי דחסידותא דהוה נהוג בהון רב, ובתריה לא יכלו כוליהו שמעיה לאחזוקי בהון, וכל חד מנהון אחזוק בחדא מנהון... חמישית דאפילו לפניו לא היה מביט, דמאן דאתי לנגדו לא היה ידע ליה, עד דשמיע קליה, ונהגו רב ששת ורב יוסף אחריו, ולא יכלו לעמוד בה וסמו עיניהם.

וכן רבקה "וַאֲשֵׁר לֹא יָדָעָה" (פסוק טז) פירשו שאיש לא הכירה לרוב צניעותה. לכן יש לתמוה למה נשאו עיניהם כאן וחרגו ממנהגם. אלא שחציבת נשמות יצחק ורבקה היתה כאחד, כאמרם בסוטה דף ב. וסנהדרין דף כב. (מועד קטן דף יח):

אמר רב יהודה אמר רב: ארבעים יום קודם יצירת הולד בת קול יוצאת ואומרת: בת פלוני לפלוני. ויצחק חש שבת זוגתו קריבה. ורבקה חשה שיצחק מביט בה. לכך טעמי המקרא גם על וַיֵּשֶׂא עֵינָיו וַיֵּרָא וגם על וַתִּשָּׂא רַבְקָה אֶת-עֵינֶיהָ הם מהפך פשטא זקף. לאמר שזקפו עיניהם היפך מפשטות הנהגתם.

פרק כה, ו וישלחם

וּלְבָנֵי הַפִּילֹשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם נָתַן אַבְרָהָם מִתְּנַת וַיִּשְׁלַח־ם מֵעַל יַצְחָק בְּנוֹ בְּעוֹרְנוֹ חַי קְדָמָה אֶל אֶרֶץ קְדָם.

שני גירושים. רק מבחינה רוחנית – מירושת המורשת. וגם מארצו אל ארץ קדם.

פרק כה, ח ויגנע וימנת אברהם בשיבה טובה

קדמא דרגא, צדיקים במיתתם רק מתקדמים ועולים בדרגה.

פרשת תולדות

פרק כה, כב ויתרצו

בספר קול אליהו:

בפסוק (שם כה, כב) וַיִּתְרַצְּצוּ הַבָּנִים בְּקִרְבָּה וַתֹּאמֶר אִם כֵּן לָמָּה זֶה אֲנֹכִי וַתִּלְךְ לְדַרְשׁ אֶת ה'. יש לפרש עפ"י דרך רמז על פי מה דאיתא בגמרא בכמה דוכתי (פסחים כ"ב, ב"ק מא, קידושין נ"ז, בכורות ו.), שמעון העמסוני היה דורש כל אתין שבתורה כיון שהגיע לאת ה' אלקיך תירא פירש וכו' עד שבא ר' עקיבא ודרש את ה' אלקיך תירא לרבות תלמידי חכמים, והנה רש"י ז"ל פירש כאן בשם המדרש על הפסוק ויתרצו הבנים בקרבה כשהיתה עוברת על פתחי ע"ז היה עשו מפרכס לצאת, וכשהיתה

עוברת על פתחי שם ועבר היה יעקב רוצה לצאת. והנה רבקה לא היתה יודעת שהם שני עוברים והיתה סוברת שהוא עובר אחד אי"כ היה מקום להרהר ח"ו שיש שתי רשויות כיון שהוא עובר אחד ויש שני הפכים בנושא אחד ועל כן הרהרה ותאמר אי"כ למה זה אנכי, ר"ל מה שכתוב בעשרת הדברות אנכי הי' אלקיך שהוא נגד מה שאירע לה ברציצה זו לכן ותלך לדרוש את הי' ר"ל לדרוש הפסוק את הי' אלקיך תירא, ויאמר הי' לה שני גוים בבטן אחד צדיק ואחד רשע, ואל יעלה על דעתך כלל שיש ח"ו שתי רשויות. (שם משמואל עה"ת):

לכן הטעם במילה וַיִּתְרַצְצֵנוּ הוא מהפך, לומר שכל תמיהתה של רבקה היתה משום שתי הריצות המהופכות שהיו כאן.

פרק כז. כה ויבא לו יין וישת

אמרו בברייתא דדרך ארץ במסכת פסחים דף פו: ובמסכת ביצה דף כה: השותה כוסו בבת אחת - הרי זה גרגרן, שנים - דרך ארץ, שלשה - מגסי הרוח. ומרומז בטעמים דרגא מרכא כפולה (מרכא נקרא מאריך לנוסח הספרדים), שיצחק בדרגתו האריך לשתות כוסו בלגימה כפולה משום דרך ארץ.

פרשת ויצא

פרק כח, יא ויפגע במקום ויגלן שם כי בא השמש

אמרו במסכת בחולין דף צא: כתיב ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה וכתוב ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש. כי מטא לחרן אמר: אפשר עברתי על מקום שהתפללו בו אבותי ואני לא התפללתי בו? בעי למיהדר, כיון דהרהר בדעתיה למיהדר - קפצה ליה ארעא, מיד - ויפגע במקום, כד צלי בעי למיהדר, אמר הקב"ה: צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה? מיד בא השמש.

פירוש ויפגע במקום שקפצה לו הארץ, כלומר הדרך. וגם השמש שקעה מיד, שלא כדרכה. והכל מבואר בטעמים: ויפגע במקום ויגלן שם מוטעם בקדמא ואזלא מהפך פשטא, שהמקום קדם והלך לקראתו, היפך מהטבע הפשוט שהאדם הוא ההולך, וְהָאֲרֶץ לְעוֹלָם עֹמֶדֶת (קהלת א, ד). כִּי־בָא הַשֶּׁמֶשׁ מוֹטֵעַ מוֹנֵחַ זָקָף, שהשמש שדרכו להיות זקוף במרומים מונח עתה לארץ ושקע מעבר לאופק.

ע' עוד פרק לא, מג ויען לבן

פרשת וישלח

פרק לג, יד עד אשר אבא אל אדני שעירה

יעבר נא אדני לפני עבדו ואני אתנהלה לאטי לרגל המלאכה אשר לפני ולרגל הילדים עד אשר אבא אל אדני שעירה:

אמרו בבראשית רבה פרשה עח (הובא ברש"י וברמב"ן): עד אשר אבוא אל אדני שעירה, אמר ר' אבהו חיזרנו על כל המקרא ולא מצינו שהלך יעקב אצל עשו להר שעיר מימיו, איפשר יעקב אמיתי היה מרמה בו?! אלא אימתי בא אליו? לעתיד לבוא! ועלו מושעים בהר ציון לשפט את הר עשו וגוי (עובדיה א כא).

ולכאורה עדיין גניבת דעת יש כאן. אלא שרמז לו זאת בטעמי המקרא: **עַד אֲשֶׁר-אָבָא אֶל-אֲדֹנָי שְׁעִירָה**: – מוטעם בתביר (שבור בארמית), מאריך, טרחא, סוף פסוק – לאמר, עדיין צריך אני לטרוח לרגל המלאכה - מלאכת תיקון הגלות, ולהאריך את הדרך, אך יבא יום ואכן אגיע אליך לשבורך ולשים סוף פסוק לשלטונך.

פרשת וישב

פרק לח ב-ו נחית דרגא

(ב) וַיִּקְרָא שֵׁם יְהוּדָה בֵּת אִישׁ כְּנַעֲנִי וְשֵׁמוֹ שׁוּעַ וַיִּקְחֶהּ וַיָּבֵא אֵלָיָהּ. (ו) וַיִּקַּח יְהוּדָה אִשָּׁה לְעַר בְּכוֹרוֹ וְשֵׁמָּה תָמָר. אמר רב פפא במסכת יבמות דף סג ע"א: "נחית דרגא נסיב איתתא". כדי לישא אשה צריך להוריד – לשבור מהדרגא. דרגא תביר.

פרק לט, ח וימאן

וימאן ויאמר אל-אשת אדניו הן אדני לא ידע אתי מה-בבית וכל אשר-ישלו נתן בנידי: אמרו במסכת ברכות דף לד.

תנו רבנן: העובר לפני התיבה - צריך לסרב, ואם אינו מסרב - דומה לתבשיל שאין בו מלח, ואם מסרב יותר מדאי - דומה לתבשיל שהקדיחתו מלח. כיצד הוא עושה - פעם ראשונה יסרב, שניה מהבהב, שלישית - פושט את רגליו ויורד.

סירוב זמני מתוך דרך ארץ אינו צריך לחזור על עצמו שלוש פעמים. אשת פוטיפר חזרה והפצירה ביוסף מספר פעמים, ורק אחר שמיאן שלוש פעמים הבינה שאין כאן סירוב זמני בלבד אלא מיאון מוחלט. לכן המילה **יִמָּאֵן** מוטעמת בשלשלת שנגינתה עולה ויורדת שלוש פעמים.

פרק מ. יג-יט. ישא פרעה את ראשו, ישא פרעה את ראשו מעליה

מה ראה יוסף לפטור לשר המשקים לטובה ולשר האופים לרעה שימות?

ותירצו, שכבר הובטח לנו בבראשית ט, ב

ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים.

וכיון שהעוף שבחלום לא היה ירא ממנו משמע שסר צלם אלקים מעליו (ע"פ במדבר יד, ט בראשית טו, ושם א, כז) וחשוב הוא כמת. ונודע שארבע דרגות בברואים: דומם צומח חי מדבר.

ומי שיש בו מהדרגה הרביעית היא מעלת המדבר מוראו נתון על החי. וזהו שאמר שר האופים: אף-אני בחלומי והנה שלשה סלי חרי על-ראשי: ובפל העליון מפל מאכל פרעה מעשה אפה והעוף אכל אתם מן-הסל מעל ראשי:

כיון ששמע יוסף אותו ג' פעמים בטעם תביר (שבירה בארמית) סמוך מיד לטעם רביעי, הבין שחזקה שכבר נשברה אצלו המעלה הרביעית, היא מעלת "מדבר".

הסבר אחר,

שר המשקים סיפר:

(בראשית מ, יא) **וַאֲכַח אֶת הָעֲנָבִים וְאֶשְׁחַט אֹתָם אֶל כּוֹס פְּרֹעָה וְאָתָּן אֶת הַכּוֹס עַל כַּף פְּרֹעָה:**

תיאר את עצמו כאדם חי העושה פעולות שונות. גם שר האופים תיאר את עצמו, ופעמיים:

(טז) **...וַיֹּאמֶר אֶל יוֹסֵף אֲפִי אֲנִי בְּחִלּוּמֵי וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה סָלֵי חָרִי עַל רֹאשִׁי:**

(יז) **וַיִּבְסַל הָעֲלִיּוֹן מִפֶּל מֵאֲכָל פְּרֹעָה מִעֲשֵׂה אִפֵּה וְהָעוֹף אֲכָל אֹתָם מִן הַסֶּל מֵעַל רֹאשִׁי:**

תיאר את עצמו רק במילה ראשי, באופן סביל ללא תנועה, כמת. ובשתי הפעמים מוטעמת המילה **רֹאשִׁי**: **בסוף פסוק...**

הסבר אחר,

אברהם אבינו ניצל כשהפיל את עצמו לכבשן האש, כי מסר נפשו באמונה. ואילו הרן אחיו שהפיל עצמו רק לאחר שראה שאברהם ניצל, נשרף.

וכן אמר להם יוסף: (ח) **הֲלוֹא לְאֱלֹהִים פְּתַרְנִים סָפְרוּ נָא לִי. כְּלוּמַר, הַפְּקִידוֹ גּוֹרְלָכֶם בְּיַדִּי הָאֱלֹקִים, כְּכַתּוּב (שְׁמוּאֵל ב' כד, יד) נִפְלָה נָא בְּיַד ה' כִּי רַבִּים רַחֲמָיו. (תהלים נה, כג) הַשְּׁלַח עַל ה' יְהַבֵּר וְהוּא יְכַלְכְּלֶךָ. (תהלים לב, י) וְהַבּוֹטֵחַ בַּה' חֶסֶד יִסּוּבְכֶנּוּ.**

מיד: (ט) **וַיִּסְפֹּר שֵׁר הַמִּשְׁקִים אֶת חֲלֹמוֹ לְיוֹסֵף. לְעוֹמְתוֹ: (טז) וַיֵּרָא שֵׁר הָאֹפִים כִּי טוֹב פְּתַר וַיֹּאמֶר אֶל יוֹסֵף אֲפִי אֲנִי בְּחִלּוּמֵי... שֶׁהַסִּכּוּם לִסְפֹּר רַק לְאַחַר שֶׁרָאָה שֶׁפִּטַּר לְחִבְרֵוֹ לְטוֹבָה.**

ופתר להם יוסף כמעט באותה לשון **וכמעט** באותם טעמים. לשר המשקים:

(יג) **בְּעוֹד וְשְׁלֹשֶׁת יָמִים יִשָּׂא פְּרֹעָה אֶת-רֹאשׁוֹ וְהִשִּׁיבָהּ עַל פְּנֵיהָ וְנָתַתָּ כּוֹס פְּרֹעָה בְּיָדוֹ כַּמִּשְׁפָּט הַרְאִשׁוֹן אֲשֶׁר הָיִיתָ מִשְׁקָדוֹ:**

המילים **ישא פרעה את ראשו** מוטעמות במהפך פשטא זקף, לאמור, יחול מהפך במעמדך ותשוב להיות **פשוט** (ההיפך מכפוף, כמו כ' פשוטה וכ' כפופה) **וזקוף**.

אך לשר האופים:

(יט) **בְּעוֹד וְשְׁלֹשֶׁת יָמִים יִשָּׂא פְּרֹעָה אֶת-רֹאשׁוֹ מֵעַלֶיךָ וְתָלָה אוֹתוֹךָ עַל עֵץ וְאָכַל הָעוֹף אֶת בְּשָׂרְךָ מֵעַלֶיךָ:**

המילים **ישא פרעה את ראשו מעליה** מוטעמות **בקדמא** מהפך פשטא זקף, לאמור, יחול מהפך במצב חיותך, ותהיה **פשוט וזקוף** על העץ... וכל זה משום **הקדמא שקדם** לכל זה, שהקדמת לראות מה יהיה פתרון חברך.

פרשת מקץ

פרק מא, ג שבע פרות אחרות

והנה שבע פרות אחרות עלות אחריהן מן-היאר רעות מראה ורקות בשך.

אמרו בזוהר הקדוש (פרשת אחרי מות דף עו עמוד ב):

תא חזי בת שבע אתקרי ממש ברזא דחכמתא, בגין כך כתיב בה כלא בשבע, שבע פרות, ז' שרפות, ז' הזאות, ז' כבוסים, ז' טמאים, ז' טהורים, ז' כהנים, ומשה ואהרן בחושבנא, דהא כתיב וידבר יי אל משה ואהרן וגו', ושפיר קאמר ההוא גברא דאמר בת שבע, וכלא רזא דחכמתא היא. מבואר ששבע הפרות מרמזות לספירת המלכות שנקראת שביעית לבנים, והיינו כשהיא נמנית לאחר הספירות: חסד גבורה תפארת, נצח הוד יסוד - מלכות. המלכות מתוארת גם במונח נוסף - רביעית לאבות, והיינו כשהיא נמנית לאחר הספירות: חסד גבורה תפארת - מלכות. ואז היא רגל רביעית לכסא הכבוד וגלגל רביעי למרכבה. לכן הטעמים במילים **שְׁבַע פְּרוֹת אֲחֵרוֹת** הם **דרגא מונח רביעי**, שמרמז לאותה **מדרגה** היא שביעית, המתוארת במונח 'רביעי'.

פרעה כמובן לא הבין את אותו רמז רזא דחכמתא שנגלה בחלומו, וסבר שאלו פרות פשוטות בלבד. לכן כשתיאר את חלומו אמר בפסוק יט: **וְהִנֵּה שְׁבַע-פְּרוֹת אֲחֵרוֹת עֲלוֹת אֲחֵרֶיהֶן**, בטעמים **מהפך פשטא**, שהפך את פשט וביאור העניין.

פרק מא, נג-נד ותכלינה ותחלינה

(נג) **וּתְכַלֶּינָה שְׁבַע שָׁנֵי הַשָּׁבַע אֲשֶׁר הָיָה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם: (נד) וּתְחַלֶּינָה שְׁבַע שָׁנֵי הָרָעַב לְבֹאֵא.**

אמרו בבראשית רבה (וילנא) פרשה פט, ט: אייר יוסי בן חנינא בי שנים עשה הרעב שכיון שירד יעקב אבינו לשם עלה הרעב, ואימתי חזרו בימי יחזקאל, הה"ד (יחזקאל כט) ונתתי את ארץ מצרים שממה בתוך ארצות נשמות ועריה בתוך ערים מחרבות תהיינה שממה ארבעים שנה.

וצריך ביאור, מנין לרבי יוסי בן חנינא שלא נתבטלה גזירת שבע שנות הרעב, אלא רק נדחו לימי יחזקאל?

אלא שהיה קשה לו, למה כתוב: ותחילנה שבע שני הרעב, ולא ותחילנה שנות הרעב, ללא פירוט מספרן, הרי לבסוף היו רק שנתים? מכאן שלא בטלו לגמרי אלא רק נדחו לימי יחזקאל.

ונרמז בשתי המילים שבראשי הפסוקים, כתיבתן שונה רק באות אחת: 'ותכלינה' באות כ', לעומת 'ותחלינה' באות ח'. והן נבדלות גם בטעם **וּתְכַלֶּינָה** **בזקף גדול**, לעומת **וּתְחַלֶּינָה** **בגרש**.

שנות השבע **כלו** והושלמו במלא הכף ברכה ובזקיפות גדולה.

ואילו שנות הרעב רק **החלו**, כי נחסרו, - האות ח' מרמזת על חסרון כדברי רש"י (איוב מא, יז) יתחטאו - ל' חסרון כמו (מלכים א' א, כא) והייתי אני ובני שלמה חטאים, - וגורשו לימיו של יחזקאל הנביא.

גם צורת הטעם גרש הוא כצורת הלבנה סמוך לראש חודש - לקראת מיעוטה לגמרי, וכאמרם במסכת שבעות דף ט. (וחולין דף ס:) (במדבר כח) ושעיר עזים אחד לחטאת לה'... אמר ר"ל... כפרה על שמיעטתי את הירח.

פרשת ויגש

ספר קול אליהו בראשית פרק מד פסוק יח

בפסוק (שם מד. יח) ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדוני וגו' הנה הנגינות על המלות הללו הם קדמא ואזלא רביעי זרקא מונח סגול, ויש לפרש משום דלמעלה בפרשת מקץ כתיב (שם מג. ט) שאמר יהודה ליעקב אביו אם לא הביאותיו אליך והצגתיו לפניך וחטאתי לך כל הימים ואיתא במדרש (הובא ברש"י שם) וחטאתי לך כל הימים היינו לעולם הבא. וזאת היא מרומז בהנגינות האלה, קדמא ואזלא רביעי ר"ל למה קדם ואזל ליוסף הרביעי לבנים שהוא יהודה (דסדר תולדתן היי ראובן שמעון לוי יהודה) ולכאורה הו"ל לראובן ליכנס בעובי הקורה עבור בנימין דהוא היי הבכור. ולא יהודה שהוא רביעי לבנים. ומפרש משום דזרקא מונח סגול, ר"ל דזרק את עצמו מלהונח בתוך עם סגולה שפסק את עצמו מעוה"ב אם לא יביאהו אל אביו כנז"ל, לכן נכנס הוא בעובי הקורה ולא אחר. (קהלת יצחק עה"ת):

פרשת ויחי

פרק נ, יא וי'א יושב הארץ הפנעני את האבל בגרן האטד

פירש רש"י בפסוק י (והוא מהמדרשים ומסכת סוטה דף יג.):

גרן האטד... רבותינו דרשו על שם המאורע שבאו כל מלכי כנען ונשיאי ישמעאל למלחמה, וכיון שראו כתרו של יוסף תלוי בארונו של יעקב, עמדו כולן ותלו בו כתריהם, והקיפוהו כתרים כגורן המוקף סייג של קוצים.

ומרומז בטעמי המקרא במילים וַיָּרָא יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַכְּנַעֲנִי אֶת הָאֵבֶל בְּנֵי הָאֱדוֹם, במילים בגרן האטד מוטעמות בפשטא זקף, להורות שכל מלכי כנען פשטו את עצמם מכתריהם וזקפום באותו גורן.

פרשת שמות

פרק ב, כג וַיָּמַת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֵּאָנְחוּ
וַיָּמַת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֵּאָנְחוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֶבֶדָה.

נאמר בשם הגר"א בספר קול אליהו:

בפסוק (שם ב. כג) ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבודה וגו', ולכאורה הוא תמוה מה זה, וכי מפני שמת מלך מצרים ע"כ ויאנחו, וי"ל כי אין מדרכי המלוכה הגם שיהי המלך אכזר גדול מאוד בכל זאת אין בידו וברשותו לצאת מחוק המשפט ולעשות עולה מפורסמת ובגלוי מפני החשש שלא תעלה מרידה מאנשי מדינתו בראותם כי עשה עולה בחנם על לא דבר, ע"כ צריך המלך להתנהג במשפט כמ"ש מלך במשפט יעמיד ארץ, ובוזה יובן מה שאמר פרעה למילדות וראיתן על האבנים אם בן הוא והמיתן אותו ואם בת היא וחיה, ואמרו חז"ל (שמ"ר א. יד) דפרעה מסר להם סימן להבחין בין זכר לנקבה, וזכר פניו למטה, נקבה פניה למעלה וכו'. והנה לכאורה הוא תמוה מה זה שהצריך לסימן להבחין בין זכר לנקבה, ועוד מה היא התשובה שהשיבו המילדות לפרעה בטרם תבוא אליהן המילדות וילדו (שם א. יט), הלא אחר כך גם כן היו המילדות יכולות להמיתם, אבל תוכן הדבר הוא שזאת לא היה בידו להגיד להן עפ"י משפט להמית את הזכרים בלא טעם כי בודאי יבואו לצעוק לפני המלך והשרים על מה ולמה הרגוהו, לכן אמר להמילדות בלשון בקשה ורכה בעוד שהולד יהיה בפנים טרם צאתו מרחם אמו יהרגוהו, ומסר להם סימן להבחין בין זכר לנקבה ולהמית אותו בפנים בטרם שיצא לאויר העולם ולא תבין אמו מזה, ותהי סוברת שהולד נולד מת, והשתא שפיר השיבוהו המילדות בטרם תבוא אליהן המילדות וילדו, ואחר זה שוב אי אפשר להרגם ולעשות רציחה מפורסמת בחנם, אבל לאחר שמת פרעה מלך מצרים ולא היה מלך עדיין במצרים וכל איש הישר בעיניו יעשה אפילו בלא משפט, כמ"ש בפשע ארץ רבים שרים, והיתה גם העבודה בלא משפט, לכן כיון שמת מלך מצרים משו"ה ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו. (תלמידו וכן אחיו בעבודת הגרשוני על שה"ש).

והיינו שכתוב בויקרא יח, ג:

כַּמְעַשֶׂה אֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר יִשְׁבְּתֶם-בָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ וּכְמַעֲשֵׂה אֶרֶץ-כְּנָעַן אֲשֶׁר אֲנִי מְבִיא אֲתֶם שָׁמָּה לֹא תַעֲשׂוּ וּבְחַקְתֶּיהֶם לֹא תִלְכּוּ:

האתנח מבחין בין שני חלקי הפסוק. לכן רק מעשה ארץ מצרים נאסרו, ואילו חוקותיהם היו מתוקנים. אולם בכנען נאסרו אפילו חוקותיהם, כגון משפטי מידת סדום שהיו מושחתים מיסודם.

ספר קול אליהו שמות פרק א פסוק יד

בפסוק (שמות א, יד) וימררו את חייהם בעבודה קשה וגו' הנה הנגינות של התיבות וימררו את חייהם הם קדמא ואזלא, י"ל דבא לרמוז מה שאמרו חז"ל מפני מה לא היו ישראל במצרים רק רד"ו שנים הא הגזירה היתה ד' מאות שנה, אלא משום דקושי השיעבוד השלים הזמן, וזהו שמרמו קדמא ואזלא ר"ל שקדמו ואזלו קודם הזמן הקבוע, ע"י וימררו את חייהם בקושי השיעבוד ע"י הקדימו לצאת קודם הזמן, וזהו קדמא ואזלא ממצרים. (לקוטי תורה):

פרק ד, ו הבא... ויוציאה

וַיֹּאמֶר יְהוָה לֹא עוֹד הִבְאֵנָה יִרְדֶּה בְּחִיקָךְ וַיִּבֵּא יְדוֹ בְּחִיקוֹ וַיּוֹצֵאֵה וְהָיָה יְדוֹ מִצְרַעַת כַּשָּׁלֵן:

ה' ציוה רק הבא נא ירך בחיקך. מציווי ה' לא לקה, כי (מסכת סנהדרין דף נט ע"ב) "אין דבר טמא יורד מן השמים", ק"ו לא מדבר ה'. רק כשהוציאה מעצמו לקה. משום כך האתנח לאחר ההבאה, ויוציאה הוא ענין חדש, הסתר הפנים, ויחד עמו תוצאתו.

פרשת וארא

פרק ח, כד אַנְכִי אֲשַׁלַח אֲתֶכֶם וַיִּבְחָתְהֶם

וַיֹּאמֶר פְּרַעֲה אֲנֹכִי אֲשַׁלַח אֲתֶכֶם וַיִּבְחָתְהֶם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם בַּמִּדְבָּר כִּקְּחֶתְכֶם לַאֲתֵרְחִיקוֹ לְלַכְתּוֹ תַעֲתִירוּ בְּעַדַי:

נדיר הדבר שהטעם גרשיים יופיע פעמים בפסוק אחד. בפסוק זה הוא נמצא פעמיים, במילים: אַנְכִי אֲשַׁלַח אֲתֶכֶם וַיִּבְחָתְהֶם.

פרעה הרשע פיו ענה בו שיגרשם גרוש אחר גרוש, כמו שנאמר למשה:

(שמות יא, א) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עוֹד נִגַע אֶחָד אָבִיא עַל פְּרַעֲה וְעַל מִצְרַיִם אַחֲרָי כִּן יִשְׁלַח אֲתֶכֶם מִזֶּה כְּשִׁלְחוֹ קָלָה גֹרֶשׁ יִגְרַשׁ אֲתֶכֶם מִזֶּה.

ונתקיים הדבר. בתחילה כתוב:

(שמות יח, ל-לא) וַיִּקַּם פְּרַעֲהָ... וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לֵאמֹר וַיֹּאמְרוּ קוֹמוּ צֵאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי גַם אַתֶּם גַּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְכוּ עִבְדוּ אֶת ה' כְּדַבַּרְכֶּם.

ומיד אחר כך כתוב:

(לג) וַתִּחַזַּק מִצְרַיִם עַל הָעַם לְמַהֵר לְשַׁלְּחֵם מִן הָאָרֶץ כִּי אָמְרוּ כָלֵנוּ מֵתִים :

מתוך כך נאלצו ישראל לצאת בחפזון:

(לד) וַיֵּשֶׂא הָעַם אֶת בְּצִקוֹ טָרִם יַחְמָץ.

פרשת בא

פרק י, י ראוי כי רעה נגד פניכם

פשוט הכתוב ביאר האבן עזרא בפירושו הקצר:

ראו כי רעה נגד פניכם - פירושו כי הרעה קרובה היא מכם ונגד פניכם היא.

כלומר שהרעה נגד פניכם כלומר קרובה לכם.

אך מדרשו, בילקוט שמעוני פרשת כי-תשא רמז שצב (וביהושע רמז טו, והובא ברש"י):

ראה פרעה באצטגנינות ואמר להם לישראל יראו כי רעה נגד פניכם, אמר להם: אני רואה באצטגנינות שלי כוכב אחד עולה לקראתכם שמו רעה והוא סימן דם והריגה.

כלומר שלא דיבר רק על רעה קרובה, אלא צפה למרחוק, וכדברי הפתגם שבמסכת מגילה דף יד ע"ב:

שפיל ואזיל בר אוזא ועינוהי מיטייפי.

ופירש רש"י: מיטייפי - צופין למרחוק, ודוגמתו במסכת כתובות (ס, א): נטוף עיניך.

ומרומז בטעם זקף גדול שעל המילה ראו - רָאוּ כִּי רְעָה נֶגֶד פְּנֵיכֶם, שמורה על זקיפת עינים גדולה וגבוהה להביט על הצפוי מרחוק.

פרשת בשלח

פרק טו, ה-ז-י אבן קיש עופרת

ה תהמות יכסימו ירדו במצולת כמו-אבן:

ז וברב נאונה תהרס קמיה תשלח חרנה יאכלמו פקש:

י נשפת ברוחה כסמו ים צללו כעופרת במים אדירים:

הביא רש"י מהמדרשים:

"כמו אבן - ובמקום אחר צללו כעופרת, ובמקום אחר יאכלמו כקש, הרשעים כקש הולכים ומטרפין עולין ויורדין, בינונים כאבן, והכשרים כעופרת, שנחו מיד".

וכתב התוספות במסכת עבודה זרה דף כו ע"ב:

"ולא מורידין - וא"ת הא אמרינן במסכת סופרים [פט"ו] כשר שבכנענים הרוג? וי"ל דבירושלמי דקדושין מפרש דהיינו בשעת מלחמה, ומביא ראיה מויקח שש מאות רכב בחור, ומהיכן היו? מהירא את דבר ה'".

היוצא מדבריו, שהיו בין המצרים יראי ה', והריגת הכשרים שבהם היתה רק משום שבמלחמה לא ניתן להבחין בין הכשרים לרשעים, וכולם בחזקת רודפים.

וקשה, בשלמא הרשעים, ואפילו הבינוניים שבגוים שבודאי אינם מלאים במצוות - כן יאבדו כל אויבך ה' (שופטים ה, לא). אך הצדיקים שבהם אמנם נחו מיד ולא נצטערו, אך סוף סוף יש הרי בידם זכויות, ואיה שחרם?

אלא שלכן המילים 'אבן' ו'קש' מוטעמות בטעם 'סוף פסוק' - לומר שאכן זהו 'סוף פסוק' לאותם הרשעים. ואילו המילה 'כעופרת' מוטעמת בזקף, לומר שעדיין נכונה להם זקיפות קומה מהשואל, ושחרם המגיע עוד ינתן להם בשלימותו בחלקם המגיעם לעולם הבא, כאמור במסכת עבודה זרה דף י ע"ב: "אמר ליה (אנטונינוס לרבי) אתינא לעלמא דאתי? אמר ליה: אין. אמר ליה, והכתיב: (עובדיה א, יח) [ו]לא יהיה שריד לבית עשו? בעושה מעשה עשו. תניא נמי הכי: לא יהיה שריד לבית עשו - יכול לכל? תלמוד לומר: לבית עשו, בעושה מעשה עשו". ואפשר שגם רבי אליעזר במסכת סנהדרין דף קה ע"א מודה בזה בחסידי אומות העולם. ולפיכך גם עליהם תירצו במסכת ברכות דף ז ע"א: "צדיק ורע לו - צדיק שאינו גמור", ופירש המהרש"א: "כדי לזכותו בעולם הבא".

עורי עורי במלרע ובמלעיל

עורי עורי דבונה עורי עורי דברי-שיר (שופטים ה, יב).

הצמד הראשון של המילים עורי עורי הוא במלרע, ואילו הצמד השני במלעיל. מבחינה לשונית איפוא שתי הצורות אפשריות.

ובכל זאת, נחוץ טעם, מה נשתנה צמד דלעיל להיותו מלרע, בעוד שצמד דלתתא במלעיל.

אלא שאמר רבי יהודה בזוהר פרשת נח דף סז ע"א:
"לדוד מזמור דאמר שירתא ולביתר שארת עליה רוח קדשא;
מזמור לדוד דשארית עליה רוח קדישא ולביתר אמר שירתא".
רוח הקודש שבשירה נקראת מזמור, [ומכונה מוזה].
פעמים וצריך להעיר את רוח הקודש שבקרבו במעשה דאתערותא דלתתא עד שתשרה עליו.
ופעמים שהיא שורה באתערותא דלעילא בלא השתדלות כלל.
דבורה התפללה שתשרה ותתעורר רוח הקודש בקרבה – עורי עורי דבורה, באתערותא דלתתא,
לכן הטעם מלרע.
וכאשר שרתה עליה רוח הקודש, מלמעלה, החלה לשיר. לכן עורי עורי דברי שיר במלעיל.

פרשת יתרו

פרק יז, ח וְיִסְפַּר מִשָּׁה

וְיִסְפַּר מִשָּׁה לְחַתְנָהּ אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה ה' לְפָרְעֹה וּלְמִצְרַיִם עַל אֹדֶת יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל הַתְּלָאָה אֲשֶׁר
מְצַצְתֶּם בְּדָרְדָּר וְנִצְלִים ה'.

מנין אמרם בהגדה:
מִצָּוָה עָלֵינוּ לְסַפֵּר בְּיַצִּיאַת מִצְרַיִם, וְכָל הַמְרָבָה לְסַפֵּר בְּיַצִּיאַת מִצְרַיִם הָרִי זֶה מִשְׁבָּח.
ויספר בטעם מהפך, שהיה משה מהפך כל פרט ופרט בסיפור יציאת מצרים.

פרק כ, ז זְכוֹר אֵת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ

ובדברים פרק ה, יא שְׁמֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ.
מבואר במסכת שבועות דף כ: שזכור הוא מצוות הקידוש, ושמור הוא הזהירות מאיסורי השבת.
ואמרו במכילתא דרבי שמעון בר יוחאי כ, ח
זכור ושמור שניהם נאמרו לענין אחד מה שאי אפשר לפה לדבר ומה שאי אפשר לאוזן לשמוע, כן הוא
אומר וידבר אלקים את כל הדברים האלה, ואומר: אַחַת דְּבַר אֱלֹהִים שְׁתִּימָה זֶה שְׁמַעְתִּי (תהלים סב יב).
הרמז לזה, שבטעם התחתון גם המילה זְכוֹר (שמות כ, ז) וגם המילה שְׁמֹר (דברים ה, יא)
מוטעמות בטעם תביר (שבור בארמית), כלומר: מילה אחת דיבר כאן אלקים אלא שנשברה
לשתיים.
ועדיין קשה, כיון שנאמרו שניהם, למה בשמות לא מוזכר עניין שמור, ובדברים לא מוזכר עניין
זכור?
אלא שהם אכן מרומזים, בטעם העליון.
המילה זְכוֹר מוטעמת בתלישא, כלומר, לא רק מצות עשה של זכירה יש כאן, אלא שגם תתלוש
עצמך מהאיסורים.
והמילה שְׁמֹר מוטעמת במונח, כלומר, לא רק מצות לא תעשה יש כאן, אלא שגם גביע הקידוש
יהא מונח לפניך.

פרשת משפטים

פרק כג, ב וְלֹא תַעֲנֶה עַל רֵב לְנִטְת אַחֲרֵי רֵבִים לְהַטֹּת

וְלֹא תַעֲנֶה עַל־רֵב לְנִטְת אַחֲרֵי רֵבִים לְהַטֹּת:

אמרו במסכת סנהדרין דף ג ע"ב:
רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר: מה תלמוד לומר לְנִטְת אַחֲרֵי רֵבִים לְהַטֹּת, התורה אמרה:
עשה לך בית דין נוטה.
על פי זה מתפרשות גם המילים שלפני כן: וְלֹא תַעֲנֶה עַל רֵב – שאם יהיה בית הדין מונה מספר
דיינים זוגי יהיה כאן ריב בין שתי הדעות בהעדר הכרעה. לכן יש צורך בדיין נוסף שיהיה שובר
השיוון.
ומרומז בטעמים: וְלֹא תַעֲנֶה עַל־רֵב מוטעם במונח רביעי – שאם תניח דיון רביעי אצל שלושת
הדיינים רק ריב יהיה כאן. והמזור לזה – לְנִטְת מוטעם בתביר (שבר בארמית) – דיון נוסף שיהיה
שובר השיוון להטות את הדין להכרעה.

פרשת תרומה

פרק כז, יח אַרְךְ הַחֶזֶר מֵאָה בְּאֵמָה וְרִחַב תְּמִישִׁים בְּתִמְשִׁים.

ספר קול אליהו על פרשת שמיני
בגמרא במסכת עירובין (דף י"ג ע"ב) תלמיד ותיק היה ביבנה שהיה מטהר את השרץ במאה וחמשים טעמים וכו' אמר רבינא אני אדון ואטהרנו מה נחש שממית ומביא טומאה לעולם טהור, שרץ שאינו ממית ומביא טומאה לעולם אינו דין שלא יטמא, ויש לדקדק א' מה רבותא דרבינא, הא התלמיד ותיק היה לו מאה וחמשים טעמים והוא יש לו רק טעם אחד, ב' מדוע לא פירש איזה טעמים אם לא כולם כרוכלא, אך אפס קצהו היה לו לפרש, ג' היכא רמיזא בתוה"ק הא ליכא מילתא דלא רמיזא באורייתא, אמנם יש לפרש דהוא דרך חידה ורבינא באר החידה וכך פירושו, דמצינו להקדמונים ז"ל שדרשו טעמי ונגינות המקרא, וכתוב (שמות כ"ז) אורך החצר מאה באמה ורוחב חמשים בחמשים, והנגינות והטעמים של התיבות מאה באמה הם קדמא ואזלא ועל חמשים בחמשים מונח רביעי שמרמוז על הנחש, שבתחילה היה הולך על ארבע וקדים ואזיל, ערום ומהיר מכל החיות, ואח"כ מונח רביעי (מלשון ארחי ורבעי. תהלים קל"ט ג) שהולך על גחון [כמבואר בכתבי האר"י ז"ל דקודם שהוקם המשכן היה חטא אדם הראשון וזהמת הנחש בסוד קדמא ואזלא, ואחר שהוקם המשכן בסוד מונח רביעי ומרומז בתורה בפסוק אורך המשכן וגו'], ומצינו לחז"ל (עירובין דף נ"א) שדברו חכמים בלשון חכמה מליצה וחידות, ועל זה אמר תלמיד ותיק היה ביבנה שהיה מטהר את השרץ במאה וחמשים טעמים, היינו בנגינה וטעמים של מאה וחמשים, שהוא הנחש, ולא ידעו רבנן מאי קאמר ובא רבינא ואמר אני אדון ואטהרנו, רצונו לומר אני אפרש שיחתו של האי תלמיד ותיק מה נחש שממית וכו' ואם כן לא בא אלא לפרש דברי התלמיד, והשתא מיושב הכל. (זרע אפרים פי' על הפסיקתא רבתי מהג' מהרא"י מרגליות ז"ל דף פ"ח. סערת אליהו):

הנחש הקדמוני מרומז במפטיר של פרשת תרומה – בסמוך למפטיר פרשת זכור.
מיד לאחר טעמי רמז הנחש בא הטעם תביר, רמז לחובת שבירתו ומחייתו.

פרשת תצוה

פרק כח, יא מְעִשֶׂה חֲרִישׁ אֶבֶן

אמרו במסכת סנהדרין ז משנה ו
הזורק אבן למרקוליס זו היא עבודתו.

כלומר שכך דרך עבודת עבודה זרה זו. וביארו בבבלייתא בעבודה זרה דף נ. ובבבא מציעא דף כה:

אלו הן אבני בית קוליס: אחת מכאן ואחת מכאן ואחת על גביהן.

ופירש רש"י בבבא מציעא:

מרקוליס, והיא שם עבודה זרה

כלומר שכך עבודה זרה זו, אבן אחת זקופה מכאן אבן נוספת לידה, ושלישית על גביהן.

ומרומז זה העניין כאן - מְעִשֶׂה חֲרִישׁ אֶבֶן, מְעִשֶׂה חֲרִישׁ - עבודה זרה וכישוף, כמו בהושע יג, ב: וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מִסְכָּה מִכֶּסֶפֶס כְּתֻבֹתָם עֲצָבִים מְעִשֶׂה חֲרִישִׁים פְּלֶה, - על ידי זריקת אבן. והטעמים הם מונח זרקא סגול – שזורקים אבן לפני אותן האבנים המונחות בצורת סגול - אחת מכאן ואחת מכאן ואחת על גביהן.

פרשת כי תשא

פרק ל, יב וְנִתְּנוּ

הובא בספר קול אליהו בשם הגר"א:

כי תשא את ראש וגו' ונתנו איש כופר נפשו וגו' (שם ל, יב), הנה תיבת ונתנו מוטעם בקדמא ואזלא, וי"ל דבא לרמוז על מאמר חז"ל במס' שבת (דף קנ"א) אר"יח לדביתהו כי אתי עניא קדים ליה ריפתא כי היכא דלקדמי לבניך, אמרה ליה מילט לייטית לי, אמר לה גלגל הוא שחוזר בעולם ע"כ, והנה תיבת "ונתנו" נקרא פנים ואחור, כי גם הנותן יצטרך לפעמים שיתנו לו ח"ו, וזהו שרמזה לנו התורה הקדושה בקדמא ואזלא אקדימו ריפתא לעניא כי היכא דלקדמי לבניך לכן אתה הקדם ותן לו, וילך לפניך צדקך בטרם יסוב הגלגל על בניך. (דבר אליהו. אהל יעקב פי' ראה. ביכורי אביב):

ולא רק אותיות המילה ונתנו נקראים פנים ואחור, גם טעמיה – קדמא ואזלא צורתם שוה פנים ואחור.

וכמו כן יש לדרוש גם על הפסוק בדברים טו, יא פָּתַח הַפֶּתַח אֶת־דָּרְךָ.

ספר קול אליהו פרק ל, יד

בפסוק העשיר לא ירבה והדל לא ימעט וגוי' (שם ל. יד), הנה הנגינות של התיבות העשיר לא ירבה הוא מונח רביעי, ויש לבאר דבא לרמוז על מאמרם ז"ל במס' כתובות (דף נ" ע"א) המבזבז אל יבזבז יותר מחומש, וזהו מונח רביעי, רצונו לומר דאף העשיר לא ירבה יותר מחמישיית, רק ד' חלקים יהא מונח לעצמו, וחלק חמישי יבזבז. (קהלת יצחק עה"ת):

פרק לג, ו וניתנצלו את עדים – מהר חורב

וניתנצלו בני ישראל את עדיהם מהר חורב.

לפירוש רש"י היה צריך להיות: וניתנצלו בני ישראל – את עדיהם מהר חורב, כלומר את הקישוט שקיבלו בהר חורב.

ובפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) איתא: "וניתנצלו בני ישראל את עדיהם מהר חורב. בחורב טענו ובחורב פרקו". לפי זה ניחא הפיסוק: וניתנצלו – הפריקה, היתה מהר חורב, ועדין קשה שהיה צ"ל בהר חורב. גם השפתי חכמים טרח לדחות פירוש זה.

ומבואר אשר עדיהם זה תפילין שקבלו בסיני. ואין ראוי להניחם במקום שיש חילול השם כדברי בית הבחירה למאירי (מסכת שבת דף מט ע"א). ועל זמן החורבן נאמר (יחזקאל לו, כב) שם קדשי אשר חלקתם בגוים. וכן על חטא העגל אמרו: (שיר השירים א, יב) עד שמהלך במסבוב נרדי נתן ריחו (שבת פח ע"ב; גיטין לו ע"ב), וכן אמרו: "כתינוק היוצא מבית הספר שבורח והולך לו" (מדרשים). בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומקרצת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה.

דרגא תביר, נשברה דרגת מעלתם.

פרק לד, יח מצות אשר צויתך

את חג המצות תשמור שבועת ימים תאכל מצות אשר צויתך.

ואילו בפרשת משפטים פרק כג, טו

את חג המצות תשמור שבועת ימים תאכל מצות כאשר צויתך.

לפשוטו היינו הך, כדברי הרמב"ן ויקרא ד, כב

ואין צריך לכל זה, כי שימושי "אשר" רבים, יש מהם יורו על הזמן, כגון כאשר בא יוסף אל אחיו (בראשית לו כג), כאשר כלו לאכול את השבר (שם מג ב), ודומיהם. אף כאן, כאשר נשיא יחטא, ויחסר כ"ף העת. וכן את הברכה אשר תשמעו אל מצות ה' אלהיכם (דברים יא כז), כאשר תשמעו. אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד (שמות יד יג), כאשר ראיתם. שבעת ימים תאכל מצות אשר צויתך (שם לד יח), כאשר צויתך:

ואף על פי כן דרשו בתוספתא (בבא קמא ליברמן ז, ה):

אשר נשיא יחטא אשרי הדור שהנשיא שלו מביא קרבן חטאת שגגה על שגגתו.

וכן דרשו במסכת מכות דף כג ע"א:

ואמר רב ששת משום ר' אלעזר בן עזריה: כל המבזה את המועדים כאילו עובד עכו"ם, דכתיב: (שמות לד) אלהי מסכה לא תעשה לך, וסמך ליה: (שמות לד) את חג המצות תשמור.

כלומר שחזר ושנה הכתוב פסוק זה בכי תשא להשמיענו דרשה זו, ללמדם עתה לאחר חטא העגל להתחזק בזהירות מחטאי הצלמים ודומיהם, ולעשות רק את המצוות אשר ציוה ה' ואת הכרובים אשר ציוה, ולא כפי שרירות ליבם. ובכלל זה להתחזק ולהקפיד בשמחת המועדים. כי נפש האדם זקוקה לזמנים של שמחה. ואם אינו מקיים את השמחה מתוך מצוה, דחפיו ויבילוהו לחפשה בשדות זרים. ככתוב: (שמות לב, ה) חג לה' מקר. (ו) וישב העם לאכל ושתו ויקמו לצחק. (יט) וירא את העגל ומחלת.

לכן שינה לכתוב מצות אשר צויתך, עשה רק את המצוות שצויתך. והעושה כן אשרי חלקו. לכן חור שמסר נפשו על כך זכה שבצלאל בן בנו יבנה מקדש אשר ציוה ה'.

לכן המילים כאשר צויתך במשפטים מוטעמות במונח רביעי, שיהיו המצוות כמצווה - לחם עוני – מונח ושפוף.

אך המילים אשר צויתך בכי תשא מוטעמות במונח זקף, שהמקפיד לעשות רק את אשר צוה, אשרי חלקו, שיהיה מונח בזקיפות קומה.

פרשת ויקהל

פרק לה, ט ואבני שהם

אמרו בספרי פרשת נשא פיסקא מה:

ר' נתן אומר וכי מה ראו נשיאים להתנדב לכתחילה כאן ובמלאכת המשכן לא נתנדבו בתחילה אלא כך אמרו נשיאים יתנדבו ציבור מה שמתנדבים ומה שמחסרים הן אנו משלימים כיון שראו נשיאים

שהשלימו ציבור את הכל שנאמר והמלאכה היתה דים (שמות לו, ז) אמרו הנשיאים מה עלינו לעשות והנשיאים הביאו את **אבני השוהם** לכך התנדבו כאן תחילה.

ומרומז בטעמים. בפרשת תרומה (כה, ז) ציוה ה' להביא **אבני־שוהם**, בזקף גדול. אך בציווי למעשה בפרשת ויקהל (לה, ט) נאמר לישראל להביא **אבני־שוהם**, בקדמא זקף קטן (כך שם טעם זה, אמנם כאן זו מתיגה).

אילו היו מקדימים להביא את תרומתם ראשונה כפי חפץ ה' ומצוותו, היתה להם אז **זקיפות** קומה גדולה. אך כיון שנתמהמהו עד אחר מתנות ישראל היתה **זקיפתם קטנה**. ומכאן למדו לחנוכת המשכן **להקדים** ולהקריב את קרבנם.

אבני שוהם ואבני שוהם

עבודה זרה כג ע"ב - כד ע"א

<http://daf-yomi.com/DYItemDetails.aspx?itemId=40769>

פרשת פקודי

פרק לט, לב ותקל פל עבדת משפן אהל מועד

אמרו במדרש תנחומא פקודי פרק יא:

כיון שגמרו מלאכת המשכן היו יושבין ומצפין אימתי תבא שכינה ותשרה בו והיו מצטערין הכל מפני שלא שרתה שכינה עליו. מה עשו הלכו להם אצל חכמי לב אמרו להן ומה אתם יושבין העמידו אתם את המשכן ותשרה שכינה בינותינו היו מבקשין להעמידו ולא היו יודעין ולא יכולין להעמידו **וכשהן חושבין להעמידו הוא נופל**. מיד הלכו להם אצל בצלאל ואהליאב אמרו להם בואו אתם והעמידו המשכן שאתם עשיתם אותו שמה על ידכם ראוי לעמוד. מיד התחילו להעמידו ולא יכלו התחילו מסיחין ומרננין ואומרים ראו מה עשה לנו בן עמרם שהוציא את ממונינו במשכן הזה והכניס אותנו לכל הטורח הזה ואמר לנו כי הקב"ה יורד מן העליונים ושורה בתוך יריעות עזים שנאמר (שמות כה) ושכנתי בתוכם. ולמה לא היו יכולין להעמידו? אלא שהיה משה מיצר על שלא נשתתף הוא עמהן במלאכת המשכן. כיצד? הנדבה נתנה על ידי ישראל, והמלאכה נעשית ע"י בצלאל ואהליאב וחכמי לב. ולפי שהיה משה מיצר העלים הקב"ה מהם ולא היו יכולין להעמידו. **כיון שהטיחו פניהם מכל מקום ולא היו יכולין להעמידו**. נכנסו כל ישראל אצל משה אמרו משה רבינו כל מה שאמרת לנו עשינו וכל מה שצויתנו ליתן ולהוציא נתננו הכל והרי כל המלאכה לפניך שמה חסרנו שום דבר או ויתרנו על כל מה שאמרת לנו ראה הכל לפניך. והיו מראין לו כל דבר ודבר שנא' ויביאו את המשכן אל משה וגו' וכתוב וירא משה את כל המלאכה וגו'. אמרו לו לא כך וכך אמרת לנו לעשות? אמר להם הן וכן על כל דבר ודבר. אמרו לו ואם כן למה אינו עומד שהרי כבר נצטערו בצלאל ואהליאב וכל חכמי לב להעמידו ולא היו יכולין. והיה משה מיצר על דבר זה עד שאמר לו הקב"ה למשה לפי שהיית מיצר שלא היה לך עשייה ולא חלק במלאכת המשכן לפיכך לא יכלו אותן חכמים להעמידו בשבילך כדי שידעו כל ישראל שאם על ידך אינו עומד שוב אינו עומד לעולם ואיני כותב לו הקמה אלא על ידך שנאמר ויקם משה את המשכן וכן הוא אומר וידבר ה' אל משה ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן אהל מועד. אמר משה רבש"ע איני יודע להעמידו. אמר ליה עסוק בידך ואתה מראה להעמידו והוא עומד מאליו ואני כותב עליך שאתה הקימותו שנאמר ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן. ומי העמידו משה שנאמר ויקם משה את המשכן.

דברי המדרש נדרשו ממשמעות הפסוקים:

(לב) ותקל פל עבדת משפן אהל מועד ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו.

הרי שכבר נסתיימה העבודה ונשלמה כל מלאכת המשכן, ולשם מה איפוא כתוב מיד בפסוק הבא: (לג) ויביאו את המשפן אל משה? למה נצרכו שוב למשה?

אלא שכשהן חושבין להעמידו – הוא נופל.

וכך מרומז בטעמי הפסוק: ותקל פל עבדת משפן אהל מועד. הטעמים הם זקף גדול זקף גדול, **טפחא** מונח אתנחתא. ללמדך שהיו זוקפים אותו ושבבים זוקפים אותו, ואף **שהטיחו פניהם**, מכל מקום ולא היו יכולין להעמידו, ועדיין היה נופל, **מונח**, ונח לארץ. עד שנצרכו למשה.

פרשת ויקרא

ע' גם במדבר פרק כג, ד: כג, טז ויקר

פרק ד, כב אֲשֶׁר נְשִׂיא יִחְטָא

אמרו בספרא (ויקרא דבורא דחובה פרשה ה, ובהוריות דף י': ובתוספתא [ליברמן] ב"ק ז הלכה ה):

אֲשֶׁר נְשִׂיא יִחְטָא אמר רבן יוחנן בן זכאי אשרי הדור שהנשיא שלו מביא חטאת על שגגתו. וקשה, אם המילה אשר נדרשת כמו אשרי, אם כן משמעות הכתוב היא לכאורה אשרי הנשיא שִׁיחְטָא! ועוד, שאם לדרוש אשר כמו אשרי, הרי בפסוק הבא כתוב (כג) או הוֹדַע אֵלַי חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא, ומילים אלו "אֲשֶׁר חָטָא" מופיעות גם אצל (ג) אִם הִכְהִן הַמְּשִׁיחַ יִחְטָא ואצל (כז) וְאִם נִפְשׁ אַחַת תִּחְטָא. וכמו כן אצל (יג) וְאִם כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל יִשְׁגּוּ כְּתוּב אֲשֶׁר חָטָאוּ.

אלא נאמר שדרשו כך משום שהכתוב שינה לכתוב 'אשר' במקום 'אם' שבשאר החוטאים. אך לפי זה היו צריכים לדרוש מכאן שהשלטון משחית, שכן לשון 'אם' משמעותו שיתכן שהדבר לא יקרה, ולשון 'אשר' משמעותו - כאשר נשיא יחטא, כלומר שמן הסתם זה יקרה. ודרשה זו כלולה בברייתא במסכת סוכה נב. כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו. ומניין לדרוש גם בלשון 'אשרי'?

אמנם אם נתבונן בטעמי המקרא תתורצנה הקושיות. הפסוק מוטעם: אֲשֶׁר נְשִׂיא יִחְטָא. הטעם המפסיק - הטפחא (טרחא), נמצא במילה נשיא. וקשה, לכאורה ההפסקה היתה צריכה להיות במילה אשר, שכן המשמעות היא: כאשר יקרה - שנשיא יחטא. אלא שבהכרח המילה אשר מופנית דוקא על נשיא, ולא על יחטא, כלומר אשרי אותו הנשיא, כיון שהודה בחטאו, ואשרי דורו. הטעמים על המילים אשר נשיא הם מרכא טפחא. להורות שפעמים צריך להיות רך כתולעת, ולפעמים להכות ולטפוח על קִדְקָדָם.

מסכת מועד קטן דף טז ע"ב: "הוא עדינו העצני - כשהיה יושב ועוסק בתורה - היה מעדן עצמו כתולעת, ובשעה שיוצא למלחמה - היה מקשה עצמו כעץ".

מסכת סנהדרין דף ח ע"א: "אמר רבי יוחנן: אמר לו משה ליהושע: אתה והזקנים שבדור עמהם. אמר לו הקדוש ברוך הוא: טול מקל, והך על קִדְקָדָם, - דְּבַר אַחַד לְדוֹר וְאֵין שְׁנֵי דְבָרִין לְדוֹר".

פרשת צו

פרק ו, ב צו אֶת אֶהָרֹן

צו אֶת אֶהָרֹן וְאֶת בְּנָיו לֵאמֹר זאת תורת העֶלֶה הוא העֶלֶה על מוקֶדָה על המִזְבֵּחַ כָּל הַלֵּילָה עַד הַבֹּקֶר. פירש רש"י:

צו את אהרן - אין צו אלא לשון זרוז מיד ולדורות. אמר ר' שמעון ביותר צריך הכתוב לזרוז במקום שיש בו חסרון כיס.

העולה עולה כולה כליל לה'. לכן צריך לזרוז את בני ישראל ולהודיעם שאין אדם יוצא נפסד עקב קרבנותיו תרומותיו וצדקותיו. וכמו שדרשו במסכת שבת דף קיט.

בעא מיניה רבי מרבי ישמעאל ברבי יוסי: עשירים שבארץ ישראל במה הן זוכין? אמר לו: בשביל שמעשרין, שנאמר (דברים יד, כב) עֲשֹׂר תַעֲשֶׂר - עשר בשביל שתתעשר.

ובמסכת ברכות דף סג.

אמר רב נחמן בר יצחק: ואם נתנן - סוף מתעשר, שנאמר (במדבר ה, י) אִישׁ אֲשֶׁר יִתֵּן לִפְהֶן לֹו יִהְיֶה - לוֹ יהיה ממון הרבה.

ולזה רומזים הטעמים על המילים: הוא העֶלֶה על מוקֶדָה על המִזְבֵּחַ כָּל הַלֵּילָה עַד הַבֹּקֶר.

מונח פזר - אם הנך מניח מכספך ומפזרו לעניים. תלישא קטנה - זו רק תלישה קטנה מכספך. קדמא מהפך תרי-קדמין זקף - אך מצוה זו תקדם אותך, ותהפך את מצבך, ותזקף ותעשירך כפליים ותכפיל את הונך פעמיים.

פרק ח, כג וַיִּשְׁחָט

וַיִּשְׁחָט וַיִּקַּח מִשָּׁה מִדְּמֹו וַיִּתֵּן עַל תְּנִיחָה אֵזֶן אֶהָרֹן הַמְּנִיחַ וְעַל בְּהֶן יְדֹו הַמְּנִיחַ וְעַל בְּהֶן רִגְלוֹ הַמְּנִיחַ: שלושה פסוקים בפרק זה של עבודת משה מתחילים במילה וישחט. ואמרו בספרא צו - מכילתא דמילואים פרשה א, כא:

וישחט ויקח משה מדמו שלשה דמים האמורים בפרשה אין דומים זה לזה הראשון טעון שש מתנות, והשני שתים, והשלישי שלש עשרה, לכך נאמר וישחט ויקח משה מדמו ויתן על תנוך אוזן אהרן הימנית זה גדר האמצעי, ועל בהן ידו הימנית זו פרק האמצעי.

לזה מרמז הטעם שלשלת שעל מילת וישחט שנגינתו עולה ויורד שלוש פעמים.

ובמסכת סופרים פרק ט הלכה ב
וישחט צריך חיית פשוט, שהוא חצי הפסוקים של תורה.
לזה טעם השלשלת המחברת בין שני חלקי התורה. וכמו 'חי'ת פשוט' המחבר בין שני אותיות זין
שוות.

פרשת שמיני

הטאי נדב ואביהוא - מסכת זבחים דף קטו ע"ב

<http://daf-yomi.com/DYItemDetails.aspx?itemId=10200>

על הטעם שהיו עומדין בלא נשים קשה, הרי אפילו למ"ד שמי שלא מל חייב בכל רגע כרת עד
שימות, היינו דוקא במילה שחייב מהיום השמיני. אולם אין חובה גמורה להקדים ולישא אשה
ביום הראשון שיכול.

וי"ל שמהטעם שנמנעו גמרו אומר שלא לישא כלל. שפרשת וכיפר בעדו ובעד ביתו נתחדשה רק
מיד אחר מותם.

עוד י"ל שהרי נלמד מתהלים עח, סג בחוריו אכלה אש ובתולתיו לא הוללו. כלומר שכליה גמורה
באה להם משום שבתולתיו לא הוללו בנישואין, שאז אף אם היו מתים בשאר חטאים היה קם
להם שם ביבום – בתולתיו הוללו.

פרק יא טעמי הגמל והחזיר

(ד) אַךְ אֶת־זֶה לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּעֱלֵי הַנֶּגֶף וּמִמִּפְרֵי הַפֶּרֶסָה אֶת־הַנֶּמֶל...

(ז) וְאֶת־הַחֲזִיר...

הטעם על המילה 'הגמל' הוא תלישא גדולה, וכן על המילה 'החזיר'. וכן הוא בדברים פרק יד

(ז) אַךְ אֶת־זֶה לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּעֱלֵי הַנֶּגֶף וּמִמִּפְרֵי הַפֶּרֶסָה הַשְּׂסִיעָה אֶת־הַנֶּמֶל...

(ח) וְאֶת־הַחֲזִיר...

אלו המקומות היחידים בפרשיות החיות הטמאות שבהם מופיע טעם זה. וצריך לבאר את טעם
הדבר.

הביא בספר קול אליהו (במדבר כט, יב) מספר קול דודי בשם הגר"א:

איתא בזוהר הקדוש דעיקר השבעים אומות הם ישמעאל ועשו, ושאר האומות יונקים מהם.

ואמרו במדרש שמואל (בבובר, פרשה טז, א) ובמדרש תהלים (בבובר מזמור קכ, ו):

יְכַרְסֶנָּה חֲזִיר מִיַּעַר (תהלים פ, יד) זה עשו הרשע.

ומבואר במדרש תהלים (בבובר, מזמור פ, ו)

משה אמר ואת החזיר כי מפריס פרסה הוא (ויקרא יא, ז), מה החזיר הזה פורש טלפיו ואומר אני
טהור, כך עשו הרשע מסייע ליה בימה בפרהסיא מה שהוא חומס וגונב וגוזל, ונראין כאלו הן דינין של
אמת.

כלומר, שרגילים לומר "הסוטר לך, הושט לו את הלחי השניה", אך למעשה עשו את מסעות
הצלב ושאר זוועות.

לכן הם אוכלים בשר חזיר בתאוה, אף שדתם מבדלתם משאר שקצים.

כמו כן משול ישמעאל לגמל, כמו שאמרו במדרש עשרת מלכים (אוצר המדרשים אייזנשטיין):
רכב גמל זו מלכות ישמעאל.

ומבואר במדרש פתרון תורה (פרשת ויהי ביום השמיני עמוד 32):

ויש אומרים גמל הוא ישמעאל, שהוא מעלה גרה ופרסה אינו מפריס, כך ישמעאלים תשביח ותהליל
לאל, בפה יאמרו ובמעשה לא יעשו.

וכן כגמל, עיקר מלכות ישמעאל במדבר, והוא מתנשא מעל כל החיות והעמים לאמור אני אשלוט
בעולם בכח חרבי.

גם גמל הוא מלשון גומל חסדים, וגם ישמעאל מתפאר בהכנסת אורחיו שלמד מחינוכו של
אברהם אבינו כשסייעו בהקבלת פני המלאכים. אלא שלאחר שיוצאים האורחים מעם פניו הוא
אינו מהסס לתקוע סכין בגבם.

רמז שישמעאל נמשל לגמל יש גם במסכת ברכות דף נו: שאחר עניין "הרואה ישמעאל בחלום"
הסמיכו מיד את עניין "הרואה גמל בחלום".

גם אמרו בפרקי דרבי אליעזר (היגר - חורב פרק כט) שכשיצא אברהם לראות את ישמעאל בנו
אמרו לו: "הוא ואמו הלכו לרעות את הגמלים". והיינו כעין שאמרו בספרי במדבר פיסקא סט
(ובבראשית רבה פרשה פד, יג) "וילכו אחיו לרעות את צאן אביהם בשכם (בראשית לז, יב) נקוד
עליו שלא הלכו אלא לרעות את עצמם".

לכן בשר גמלים תלוי למכירה בשוקיהם, אף שדתם מבדילתם מאכילת חזיר.

מכל זה מבואר שהתלישה הגדולה וההבדלות של ישראל מאומות העולם, ובראשם ישמעאל ועשו, נעשית על ידי פרישתם מאכילת הגמל והחזיר במיוחד.

פרשת תזריע

פרק יב, ג וביום השמיני

וביום השמיני ימול בשר ערלתו:

דרשו במסכת שבת דף קלב.

וביום השמיני ימול בשר ערלתו - ואפילו בשבת.

וקשה מניין למדו כן, ולמה לא יבואר הפסוק שצריך למולו ביום השמיני רק אם חל בימות החול?
אלא שהמשפט וביום השמיני ימול בשר ערלתו הוא משפט שלם פשוט וקצר, וכמו פסוקים רבים דומים, לא היה לו להיות מופסק באמצעיתו בטעם באתנחתא, אלא בזקף. למרות זאת המילה 'וביום השמיני' מוטעמת באתנחתא, לומר שאף שיום המנוחה חל בו ביום - ימול בשר ערלתו.

פרק יב, ז ולקחה שתי תרים

ואם לא תמצא ידה די ששה ולקחה שתי תרים

אמרו במדרש תנחומא (ורשא) פרשת ויקרא סימן ה:

"ונפש כי תקריב לא נאמר נפש בכל הקרבנות אלא במנחת עני, אמר הקדוש ברוך הוא מעלה אני עליו כאלו הקריב נפשו".

וכן בקרבן יולדת דלות די לה בשתי תורים או שני בני יונה, והטעם מפורש - מונח רבעי - על שנפשה מונחת שפלה.

פרק יג, ד והסגיר הפתו

פרק יג, ה והסגירו הפתו

פרק יג, טו וראה הפתו את הפשר התי וטמאו

פרק יג, כ וטמאו הפתו

פרק יג, כב וטמא הפתו

פרק יג, לא והסגיר הפתו

פרק יג, לו לא יבקר הפתו לישער העזב טמא הוא

אמרו במסכת נגעים יב משנה ה:

"כיצד ראיית הבית ובא אשר לו הבית והגיד לכהן לאמר כנגע נראה לי בבית אפילו תלמיד חכם ויודע שהוא נגע ודאי לא יגזור ויאמר נגע נראה לי בבית אלא כנגע נראה לי בבית, וצוה הכהן ופנו את הבית (ובטרים יבא הכהן לראות את הנגע ולא יטמא כל אשר בבית ואחר כך יבא הכהן לראות את הבית)".

בכל שבעת פסוקים אלו הטעמים הם דרגא תביר, רק משום מעלת דרגתו מביא הכהן את השבר ומטמא, ועד שלא טימא - הנגע טהור.

פרשת מצורע

פרק יד, ד ועין ארז... ואזב

וצנה הפתו ולקח למטהר שתי צפרים חיות טהרות ועין ארז ושני תולעת ואזב:

ובפרק יד, מט

ולקח לחטא את הבית שתי צפרים ועין ארז ושני תולעת ואזב:

פירש רש"י (פרק יד, ד):

ועץ ארז - לפי שהנגעים באין על גסות הרוח.

וכן אמרו במדרש אגדה (בובר, במדבר יט, ו):

מלמד שכל המתגאה עצמו כארז סופו נשפל כאזב.

ומרומז בטעמים שבשני הפסוקים בפרשה - הטעם זקף על המילה ארז, והטעם סוף פסוק על המילה ואזב. מלמד שכל הזוקף עצמו כארז סופו נשפל כאזב.

עיין גם פרק י, א טעמי עונש נדב ואביהוא

פרשת אחרי מות

עיין גם פרק י, א טעמי עונש נדב ואביהוא

ויקרא יח, ג ובחלקתיהם לא תלכו ראה בפרשת שמות

פרק יח, ז ט-יא אביד, אחותך

ז ערנות אביד... ט ערנות אחותך בת-אביד... יא ערנות בת-אשת אביד...

טעמי כמעט כל הפסוקים כאן העוסקים בעריות ומהוים פרשה עצמאית - שוים, ומתחילים במרכא טפחא.

ודוקא שני הפסוקים העוסקים באחות (טעם הכפילות מבואר בגמרא יבמות כב:) מתחילים **בקדמא מהפך פשטא**, לומר לך שבאדם הראשון **הקדמון** הדין היה **היפך הפשט** שכאן, שהותרו בניו לשאת אחיותיהן, שלכך נאמר בפרשת קדושים (ויקרא כ, יז) **וְאִישׁ אֲשֶׁר יִקַּח אֶת אָחִיתוֹ בֵּית אָבִיו אוֹ בֵּית אִמּוֹ וְרָאָה אֶת עֲרֻתָּהּ וְהָיָה תְרָאָה אֶת עֲרֻתוֹ חֲסִיד הוּא**, שחסד עשה הבורא להתירה משום (תהלים פט, ג) **עוֹלָם חֲסִיד יִבְנֶה**, שלולא כן לא יוכל העולם להבנות.

והפסוק הראשון - עֲרֹת אָבִיךָ... לא תגלה - מוטעם במרכא תביר, כי מרמז על הכתוב (בראשית ט, כב): וַיֵּרָא חָם אָבִי קְנָעַן אֶת עֲרֹת אָבִיו, שנתקלל כיון שביזה את אביו ושבר את מורך הלב מפניו.

פרק יח, יח וְאִשָּׁה אֶל אַחֲתָהּ לֹא תִקַּח לְעָרֹר

סיפר הרב יצחק גולדשטיין שהוא שתיקן ספר תורה שהגיע ממזרח אירופה והיו כל ה'צדיק'ים צריכים תיקון. והוא לא מצא בכל פרשת העריות את האות צדיק, ללמדך שאין צדיק בעריות. וכדברי חז"ל "אין אפוטרופוס לעריות". ולכן תמה על שלבסוף מצא 'צדיק' אחד, בפרק יח, יח וְאִשָּׁה אֶל אַחֲתָהּ לֹא תִקַּח לְעָרֹר לְגִלּוֹת עֲרֹתָהּ עֲלֶיךָ בְּחַיֶּיךָ: השבתי לו שבענין זה יש אמנם צדיק אחד, והוא יעקב אבינו שהותרו לו שתי אחיות.

והדבר רמוז בטעם רביעי שעל המילה לְצַדִּיק, כי הטעם מרמז על יעקב אבינו שהוא האיש הרביעי שנקבר במערת המכפילה. ונרמז דוקא במילה זו כיון שעבר, כביכול, על לאו זה, ולכן נקבר שם רק עם לאה אשתו ולא עם רחל, כדברי הרמב"ן בבראשית מח, ז:
הכוונה ליעקב שלא הוליד אותה למערה כדי שלא יקבור שם שתי אחיות, כי יבוש מאבותיו, ולאה היא הנשאת לו ראשונה בהיתר, ורחל באהבתו אותה בנדר אשר נדר לה לקחה.

פרשת קדושים

פרק יט, כה וּבִשְׁנֵה הַתְּמִישָׁת תֹּאכְלוּ אֶת פְּרִיו
וּבִשְׁנֵה הַתְּמִישָׁת תֹּאכְלוּ אֶת פְּרִיו.

אמרו במסכת ראש השנה א משנה א:
באחד בתשרי ראש השנה לשנים ולשמיטין וליובלות לנטיעה.

ובמסכת ראש השנה דף י'
שלשים יום בשנה חשובין שנה.

לכן הראשונה בשלושת שנות הערלה די לה שתהיה חודש. לכן אותה שנה החמישית היא בעצם
עדיין הרביעית. ומרומז בטעם 'רביעי' שעל המילה 'החמישית'.

פרשת אמור

פרק כד, יא וְשֵׁם אִמּוֹ שְׁלֹמִית בַּת דְּבָרִי

למה נתפרש שם אם המקלל אף שלא נתפרש שמו ושם אביו? פירשו חז"ל ששמה מורה על מעשיה, שלומית בת דברי – שהיתה דוברת ומפטפטת ואומרת שלום לכל אדם¹. ובשמות רבה (פרשה א, כח) אמרו שהיתה יפת תואר בלי מום.

¹ פירש רש"י כאן: בת דברי - דברנית היתה מדברת עם כל אדם, לפיכך קלקלה: וכעין זה בויקרא רבה (וילנא) פרשה לב, ה

אחת היתה ופרסמה הכתוב שנא' (ויקרא כד) ושם אמו שלומית בת דברי למטה דן, שלומית, דאמר ר' לוי דהות פטטא בשלמא שלם לך שלם לכוון בת דברי אמר ר' יצחק שהביאה דבר על בנה.
ובפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות פרק ב, יב:
בא אל בית ישראל ולא מצאו, וענה את אשתו, והלך ומצא את הבעל והיה מכהו, מיד נתקנא משה והרגו, ואותה האשה היתה שלומית בת דברי, ומפני שלום שהשיבה למצרי נתעולל בה.
ובשכל טוב (בובר) שמות פרק ב, יא:
בא המצרי אל ביתו ולא מצאו, שאל לאשתו והשיבה לו אשתו שלום, מיד הורגל המצרי אליה ותבעה לדבר עבירה, והשמיעה לו לרצון.

ולזה מרמזים הטעמי המקרא שעל שמה: וְשֵׁם אֱמֹן שְׁלֹמִית בַּת־בְּרִי, הטעם תביר – שבר בארמית, שעל המילה 'אֱמֹן' מרמז שבה התחיל השבר. הטעמים מרכא טפחא שעל 'שְׁלֹמִית בַּת דְּבָרִי' מרמז שהיתה מאריכה בטיפוח יופיה ומדברת עם כל אדם וגרם לה לאותה כלימה.

פרשת בהר

פרק כה, כה/לה/לט וכי ימוך אחיך

שלוש פעמים נזכר בפרשה כי ימוך אחיך.

בפסוק כה

כִּי־יָמוּךְ אֶחִיךָ וַיִּמְכַר מֵאֲחֻזְתּוֹ וַיָּבֵא זָאֵלָו הַקָּרֵב אֵלָיו וַנֹּאֵל אֶת מִמְכָר אֶחָיו:

בפסוק לה

וְכִי־יָמוּךְ אֶחִיךָ וַיִּמָּשֶׁה יָדוֹ עִמָּךְ וַהֲחַנְקֶתָּ בּוֹ.

ובפסוק לט

וְכִי־יָמוּךְ אֶחִיךָ עִמָּךְ וַנִּמְכַרְלָהּ.

ופירש רש"י בפסוק לה:

והחזקת בו - אל תניחהו שירד ויפול ויהיה קשה להקימו, אלא חזקהו משעת מוטת היד. למה זה דומה, למשאוי שעל החמור, עודהו על החמור אחד תופס בו ומעמידו, נפל לארץ, חמשה אין מעמידין אותו:

לפיכך הטעמים במילים וכי ימוך אחיך שבאותו פסוק הם 'מונח זקף', לאמר שעדיין מונח הוא בזקיפות קומה והריוהו עצמאי ואיננו נצרך אלא לתמיכה, ואם לא תחזיק בו כראוי יפול לגמרי מעצמאותו וימכר לעבד. וכך הטעמים גם בפסוק כה, שאז נצרך אף לפחות עזרה שכן יכל למכור קרקעותיו, ונזקק רק לגאולתן בידי קרוביו. אך הטעמים במילים וכי ימוך אחיך שבפסוק לט הם 'מרכא תביר' (שבירה בארמית), שאז כבר נחלש, נעשה רך ומתכוּפף – ימוך, ונשבר.

פרק כה, מז ובאחיכם

אמרו במסכת בבא מציעא דף עג:

רב סעורם אחוה דרבא הוה תקיף [רש"י: כופה] אינשי דלא מעלו [אנשים לא הגונים], ומעייל להו בגוהרקא [רש"י: עגלה מוכנת למרכבת אדם] דרבא. אמר ליה רבא: שפיר קא עבדת [טוב עשית], דתנינא: ראית שאינו נוהג כשורה, מנין שאתה רשאי להשתעבד בו - תלמוד לומר: לעלם בהם תעבדו - ובאחיכם. יכול אפילו נוהג כשורה - תלמוד לומר: ובאחיכם בני ישראל איש באחיו [לא תרדה בו בפרך].

טעמי המקרא בפסוק הם:

וַהֲחַנְקֶתָּם אֹתָם לְבָנֵיכֶם אֲחֵיכֶם לְרֵשֶׁת אֲחֻזָּה לְעֵלָם בְּהֵם תַּעֲבֹדוּ וּבְאֲחֵיכֶם בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אִישׁ בְּאָחָיו לְאֶתְרֵדָה בּוֹ בְּפָרְךְ:

דברי רבא מרומזים בטעמים שעל המילים ובאחיכם בני ישראל.

לפי פשט הפסוק וכללי טעמי המקרא, המילה ובאחיכם מתייחסת להמשך - בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו בפרך, שכן המילה ובאחיכם מוטעמת במשרתים, ולפניה בא טעם מפסיק. (גם אין לפסק את הפסוק כמשפט אחד ארוך - לעלם בהם תעבדו ובאחיכם בני ישראל [איש באחיו], שכן הטעם אתנחתא שעל המילה תעבדו הוא מפסיק חזק יותר מאשר טעם הפשטא שעל גבי המילה ישראל, ומטעם הזקף קטן שעל גבי המילה באחיו). לכן המילים הראשונות של אותו המשך בני ישראל מוטעמות בפשטא.

ואולם, הטעמים שעל המילה ובאחיכם הם קדמא ומהפך, לומר שיש מקום לדרוש מילה זו גם להיפך מן הפשט, וכהמשך הדין הקודם.

פרשת בחוקותי

פרק כו, ו והשבת חיה רעה

אמרו בספרא בחוקותי פרשה א פרק ב:

והשבת חיה רעה מן הארץ, ר' יהודה אומר מעבירים מן העולם, ר' שמעון אומר משביתן שלא יזוקו, אר"יש אימתית הוא שבחו של מקום בזמן שאין מזיקים, או בזמן שיש מזיקים ואין מזיקים, אמור בזמן שיש מזיקים ואין מזיקים, וכן הוא אומר מזמור שיר ליום השבת, למשבית מזיקים מן העולם משביתן שלא יזיקו. (ב) וכן הוא אומר וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ ועגל וכפיר ומריא יחדיו ונער קטן נוהג בם, ופרה ודוב תרעינה יחדיו ירבצו ילדיהם ואריה כבקר יאכל תבן, ושעשע יונק על חור פתן ועל

מאורת צפעוני גמול ידו הדה, מלמד שתינוק מישראל עתיד להושיט את ידו לתוך גלגל עינו של צפעוני ומוציא מרה מתוך פיו, וכן הוא אומר גמול ידו הדה, זו חיה ההורגת את הבריות. אלו ואלו דברי אלוקים חיים, ששתי הדעות נתקיימו בנו. רוב החיות הרעות שהיו בארץ נכחדו, כגון האריות והדובים. והמעט שנותרו כמעט שאינם מזיקים, כגון הנחשים והנמרים. ולזה מרמז הטעם גרשיים במילה וְהַשְׁבִּיתִי חַיָּה רַעָה, שתגורש על פי שני הפירושים.

פרשת במדבר

פרק א, ב; א, יח במספר שמות

בקריאת 'שני' של פרשת נשא המילים "אלה פקודי" מופיעות פעמיים. בפעם הראשונה – נקודה אחת – הטעם רביעי, ובפעם השניה – שתי נקודות בטעם זקף קטן. כך נקל לזכור. ואילו במילים "במספר שמות" שבתחילת פרשת במדבר המופיעות גם הן פעמיים, בפעם הראשונה הטעם הוא זקף – שתי נקודות, ובפעם השניה רביעי – נקודה אחת. מה הרמז בזה?

פסוק ב': שָׂאוּ אֶת רֹאשׁ כָּל עֵדֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפַּחְתֶּם לְבֵית אֲבֹתְכֶם בְּמִסְפַּר שְׁמוֹת כָּל זָכָר לְגִלְגֻלְתֶּם. מבואר בו חשיבות זקיפת ערכו של כל פרט ופרט בשמו המיוחד. כל יחיד מונח זקף. ואילו פסוק ח': וְאֵת כָּל הָעֵדָה הַקְּהִילוּ בְּאֶחָד לְחַדֵּשׁ הַשָּׁנָה וַיִּתְּלָדוּ עַל מִשְׁפַּחְתֶּם לְבֵית אֲבֹתְכֶם בְּמִסְפַּר שְׁמוֹת מִבְּנֵי עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעֲלָה לְגִלְגֻלְתֶּם. מבואר בו חשיבות האיחוד של כל הפרטים יחד לקהילה אחת, כאשר כל יחיד מנמיך את ייחודו האישי – מונח רביעי. רביעי משמעו רובץ ושפוף.

גם במסכת ראש השנה דף יח (ע"א) מבוארת החשיבות הן של היחיד והן של היחד. ראה בקישור זה:

<http://daf-yomi.com/DYItemDetails.aspx?itemId=27264>

כשנער נעשה בר מצוה, יחיד נוסף על כל כישוריו ותכונותיו היחודיות, נכנס ומצטרף אל היחד המושלם של כלל ישראל הבוגרים.

פרק ב, לא כל הפקדים למחנה דן

בשאר המחנות, טעמי המקרא על המילים כל הפקודים למחנה יהודה (ט), ראובן (טז), ואפרים (כד), הם גרשיים מונח רביעי. לאמור שאותו חלק הרביעי גורש משום גאוותו מלהיות מונח ולהסתפח בנחלת ה' כדברי הירושלמי (פיאה פרק א הלכה א וכן הוא בבראשית רבה) רבי יהודה אומר מזלזלין הן בבני השפחות ונוהגין בהן כעבדים. ואמרו במסכת סוטה דף ה. (ובמסכת ערכין דף טו):

אמר רב חסדא, ואיתימא מר עוקבא: כל אדם שיש בו גסות הרוח - אמר הקב"ה: אין אני והוא יכולין לדור בעולם, שנא': (תהלים קא) מלשני בסתר רעהו אותו אצמית גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל, אל תקרי אותו אלא אֲתוּ / א' בחיריק/ לא אוכל.

ואלו במחנה בני השפחות השפלים – דן אשר ונפתלי, הטעמים הם פשטא מונח זקף, שפשטותם גרמם להם להיות מונחים בזקיפות קומה. ורק שבת גד לא נמנה אתם שהרי סילק עצמו מלהסתפח בנחלת ה' בארץ ישראל המערבית.

פרשת נשא

פרק ה, ח איני לאיש גאל

וְאִם-אֵין לְאִישׁ גָּאֵל לְהָשִׁיב הָאָשָׁם אֵלָיו הָאָשָׁם הַמוּשָׁב לִיהֲוֶה לַפְּתָן.

במאסף ישורון ע' תשיח הביא שהגר"א ניחם את גר הצדק במדרש "אני ראשון" שאין לו אב "ואני אחרון" שאין לו בן. והוא בשמות רבה (וילנא): **פרשה כט. ה.** ד"א אנכי ה' אלהיך א"ר אבהו משל למלך בשר ודם מולך ויש לו אב או אח, אמר הקב"ה אני איני כן אני ראשון שאין לי אב ואני אחרון שאין לי אח ומבלעדי אין אלהים שאין לי בן. ופירש לו, אני ראשון למי שאין לו אב בישראל ובא לחסות בצלו, ואני אחרון למי שאין לו בן אנכי טוב לו מעשרה בנים.

(אפשר שמכוין לפסוק בישעיהו פרק מח (יב) שָׁמַע אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וַיִּשְׁרָאֵל מִקְרָאֵי אֲנִי הוּא אֲנִי רִאשׁוֹן אֶף אֲנִי אַחֲרוֹן: (יג) אֶף יָדִי יִסְדָּה אֶרֶץ וַיִּמְיֵנִי טַפְחָה שָׁמַיִם קָרָא אֲנִי אֱלֹהִים יַעֲמְדוּ יַחַד: (יד) הַקְּבָצוּ כָלְכֶם וּשְׁמְעוּ מִי בְּהֵם הַגִּיד אֶת אֱלֹהֵי ה' אֲהַבּוּ יַעֲשֶׂה חֲפָצוֹ בְּבָבֶל וַיִּזְרְעוּ כְּשִׂדִּים: (טו) אֲנִי אֲנִי דִבַּרְתִּי אֶף קָרָאתִי הַבִּיאֲתִי וְהַצְלִיחַ דְּרָכּוֹ: (טז) קָרְבּוּ אֵלַי שְׁמְעוּ זֹאת. שמדבר מענין קורבת ה' ואומר שכולם יתקבצו אל ה', ולא לפסוק בישעיהו פרק מד, ו: ...אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלקים:).

מקרא מלא כדברי הגר"א בישיבתו פרק נו
(ג) וְאֵל יֹאמֶר בֶּן הַנֶּכֶד הַנִּלְוָה אֶל ה' לֵאמֹר הַבְּדֵל יְבַדִּילֵנִי ה' מֵעַל עַמּוֹ וְאֵל יֹאמֶר הַסָּרִיס הוּ אֲנִי עַץ יָבֵשׁ :
(ד) כִּי כֹה אָמַר ה' לְסָרִיסִים אֲשֶׁר יִשְׁמְרוּ אֶת שְׁבִתוֹתַי וּבָחֲרוּ בְּאֲשֶׁר חָפְצָתִי וּמְחֻזְּקִים בְּבְרִיתִי :
(ה) וְנִתְּתִי לָהֶם בְּבִיתִי וּבְחֻמּוֹתַי יָד וְנֶשֶׁם טוֹב מִבְּנִים וּמִבְּנוֹת שֵׁם עוֹלָם אֲתָן לוֹ אֲשֶׁר לֹא יִכָּרֵת :
(ו) וּבְנֵי הַנֶּכֶד הַנִּלְוִים עַל ה' לְשָׂרְתוֹ וּלְאֶהֱבָה אֶת שֵׁם ה' לְהִיּוֹת לוֹ לְעִבְדִים כָּל שְׁמֵר שְׁבֵת מִחֻלּוֹ וּמְחֻזְּקִים בְּבְרִיתִי :

גם בפסוק כאן מרומז העניין, שכן אמרו בגמרא שמדובר בגזל גר שאין לו יורשים, כלומר שאין לו אב בישראל וגם אין לו בן. ולכן המילים 'אין לאיש' מוטעמות ב'קדמא ואזלא', לומר שמדובר באיש שקדם ואזיל, כלומר בא והלך, בלי להשאיר קרובים. ועליו אומר הכתוב הַאֲשֶׁם הַמְּוֹשֵׁב לֵה', שאילו היה לו אב היה יורשו, ועכשיו הקב"ה הוא אביו שיורשו.

פרק ז, יט הקרב את קרבנו

בכל הנשיאים כתוב קְרַבְנוֹ או וְקַרְבָּנוֹ והטעם גרשיים, ורק בנשיא יששכר כתוב הַקָּרֵב אֶת-קְרַבְנוֹ והטעמים הם קדמא ואזלא.

והעניין, שאמר רבי נחוניא בן הקנה במסכת אבות ג משנה ה: כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ וכל הפורק ממנו עול תורה נותנין עליו עול מלכות ועול דרך ארץ.

שרק המקבל עליו עול תורה בשלימות אין אותם שני פגעים מונעים אותו מתלמוד תורה. וזהו שהיה דוד המלך עליו השלום מתאונן על המפריעים לו בישיבת בית המדרש (שמואל א כו, יט):
כִּי גִרְשִׁינִי הַיּוֹם מִהַסְּתַפַּח בְּנַחֲלַת ה'.

שכן זו היתה כל בקשתו, ככתוב (תהלים כז, ד):
אֲחַת שְׁאֲלֹתַי מֵאֵת ה' אוֹתָהּ אֲבַקֵּשׁ שְׁבִיתִי בְּבֵית ה' כָּל יְמֵי חַיַּי לַחַזוֹת בְּנֹעַם ה' וּלְבַקֵּר בְּהִיכָלוֹ.
ורק יששכר זכה למידה זו, ככתוב (בראשית מט, יד-טו):
יִשְׁשַׁכָּר חֹמֶר נָרָם רַבֵּץ בֵּין הַמְּשֻׁפְּתִים. וַיֵּרָא מִנְחָה כִּי טוֹב וְאֶת הָאָרֶץ כִּי נִעְמָה וַיֵּט שְׁכֻמוֹ לְסָבֵל וַיְהִי לְמַס עֹבֵד.

שקיבל עליו עול תורה בשלימות.

לכן בכל השבטים הטעם גרשיים משום אותם ב' העיכובים המגרשים מהסתפח בבית ה'. ורק יששכר הקרב את קרבנו, שהקריב את עצמו תחת עול תורה, ולזה רומזים הטעמים קדמא ואזלא שקדם והלך וַיֵּט שְׁכֻמוֹ לְסָבֵל.

ואמרו (בראשית רבה פרשה עב, ה):

וכל השבח הזה מנין היה לו לישישכר משל זבולן שהיה עוסק בפרגמטיא [מסחר] שלו ומאכיל את ישישכר שהיה בן תורה הה"ד (בראשית מט) זבולן לחוף ימים ישכון, וכשבא משה לברך את השבטים הקדים ברכת זבולן לברכת ישישכר (דברים לג) שמח זבולן בצאתך וישישכר באהליך, שמח זבולן בצאתך ממה שיששכר באהליך.

זבולן הוקדם לישישכר לברכה כיון שהיה התומך בו. ואולם בקרבנות הנשיאים יששכר קדם והקריב שני, לפני זבולן השלישי. משום שקדם ואזל, והקרב את קרבנו, וקיבל עליו בשלימות עול תורה.

פרשת בהעלותך

פרק יא, טז-כד אֶסְפָּה לִי, וַיֵּאָסֶף שְׁבָעִים אִישׁ

הביא רש"י מהמדרש בבמדבר יא, כו:

והמה בכתבים - במבוררים שבהם לסנהדרין, ונכתבו כולם נקובים בשמות, ועיי' גורל, לפי שהחשבון עולה לייב שבטים, ששה ששה לכל שבט ושבט חוץ משני שבטים שאין מגיע אליהם אלא חמשה חמשה. אמר משה, אין שבט שומע לי לפחות משבטו זקן אחד. מה עשה, נטל שבעים ושנים פתקין וכתב על שבעים זקן, ועל שנים חלק וברר מכל שבט ושבט ששה, והיו שבעים ושנים. אמר להם טלו פתקיכם מתוך קלפי, מי שעלה בידו זקן, נתקדש, ומי שעלה בידו חלק אמר לו המקום לא חפץ בך: וקשה, הרי מפורש:

טז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה אֶסְפָּה-לִּי שְׁבָעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל:

הרי שנצטוו לאסוף שבעים איש ולא שבעים ושנים. וכן עשה ככתוב:

כד וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וַיְבָרֵךְ אֶל-הָעָם אֶת-דְּבָרֵי יְהוָה וַיֵּאָסֶף שְׁבָעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי הָעָם.

וי"ל שלכן הציווי 'אספה-לי' מוטעם בגרשיים, וכן במעשה משה, המילה 'ויאסף' מוטעמת בגרשיים. לומר שאספה זו נעשתה באסיפת שבעים ושנים זקן, וגירוש שנים מתוכם.

פרשת שלח

פרק יג, יא למטה יוסף

ח למטה אפרים יא למטה יוסף למטה מנשה

בני יוסף במרכא טפחא, מתחת לאותיות, מתחת למים, כבמסכות ברכות כ ע"א, נה ע"ב; סוטה לו ע"ב; בבא מציעא פד ע"א; בבא בתרא קיח ע"ב:

אנא מזרעא דיוסף קא אתינא, דלא שלטא ביה עינא בישא, דכתיב: בן פורת יוסף בן פורת עלי עין, ואמר רבי אבהו: אל תקרי עלי עין אלא עולי עין. רבי יוסי ברבי חנינא אמר מהכא: וידגו לרב בקרב הארץ מה דגים שבים מים מכסין עליהם ואין עין הרע שולטת בהם - אף זרעו של יוסף אין עין הרע שולטת בהם.

ושאר השבטים במונח זקף שמונחים בזקיפות למול עין הרע.

פרק יג, יט-כ ומה הארץ

יט ומה הארץ אשר הוא יושב בה הטובה הוא אם רעה ומה הערים אשר הוא יושב בהנה הבמחנים אם במבצרים: כ ומה הארץ השמנה הוא אם רזה תישבה עין אם אין והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ.

למה כפילות לשון ומה הארץ?

מה ההבדל בין טובה ורעה לבין שמנה ורזה?

אלא שבראשונה עוסק בארץ עצמה המונחת כמות שהיא שטוחה - מונח רביע, אם טובה בעצמה להצמיח ולהגן על הערים והמבצרים. ובהמשך עוסק ביבולה אם שמנים עצה ופריה הניתן לתלישה גדולה ולנשיאתם המדברה בעשרה אנשים.

פרק טו, לט וראיתם אתו

כתב הרמב"ן במדבר טו, לח:

"הזכרון הוא בחוט התכלת, שרומז למדה הכוללת הכל שהיא בכל והיא תכלית הכל, ולכן אמר וזכרתם את כל - שהיא מצות השם. וזהו שאמרו (שם מג ב) מפני שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד וכיו, והדמיון בשם גם הגוון תכלית המראות, כי ברחוקם יראו כולם כגוון ההוא, ולפיכך נקרא תכלת".

כלומר שפירוש 'וראיתם אותו וזכרתם' - את פתיל התכלת. וכן משמע במדרש תנחומא (ורשא) פרשת שלח סימן טו (ובמדרש ילמדנו ילקוט תלמוד תורה פרשת שלח דף ס"א, ע"ב):

וראיתם אותו, אותו ולא אותה, שאם עשית כן כאילו כסא הכבוד אתה רואה שהוא דומה לתכלת.

ומרומז בטעם 'רביעי' שעל המילה אותו - וראיתם אתו, לומר ש'אותו' בלשון יחיד הוא הפתיל הרביעי הצבוע תכלת.

פרשת קרח

פרק טז, יז וקחו איש מחבתו

אמרו במסכת מועד קטן דף טז. שהשומע נזיפה מרבו צריך לנהוג בעצמו נדוי. וכאן שמעו עדת קרח נזיפה מפי משה:

(טז) ויחר למשה מאד ויאמר אל ה' אל תפן אל מנחתם לא חמור אַחַד מֵהֶם נִשְׁאַתִּי וְלֹא הִרְעֵתִי אֶת אַחַד מֵהֶם:

ומיד אמר להם משה:

(טז) ויאמר משה אל קרח אַתָּה וְכָל עֲדֵיךָ הֵיוּ לִפְנֵי ה' אַתָּה וְהֵם וְאַהֲרֹן מִחַר: (יז) וקחו איש מחבתו...

יש לפרש לשון קיחה כאן - וקחו את עצמכם בנידוי. וכמו שפירש רש"י:

ויקח קרח - לקח את עצמו.

לכן הטעם במילה וקחתי הוא מונח לגרמיה, שפירושו מונח לעצמו, וכמו שלמדו בגמרא שם

ממרים שנאמר בה במדבר יב, טו

ותסגר מרְיָם מחוץ למחנה שבעת ימים.

פרשת חקת

פרק יט, ב זאת חקת התורה

מה המקום לדרשת ר"ל: "אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה, שנאמר זאת התורה אדם כי ימות באהל", והלא יש לשון דומה "זאת חקת התורה" כבר בתחילת הפרשה ושם מדובר בפרה ולא במיתה באוהל?
אלא שגם זאת חקת התורה מוטעם בתיב מונח זקף, ללמדך שהיושב בישיבה יהא מונח במקום זקוף.

פרק יט, יד זאת התורה אדם פי ימות באהל

אמרו במסכת ברכות דף סג ע"ב; מסכת שבת דף פג ע"ב; מסכת גיטין דף נז ע"ב:
"אמר ריש לקיש: אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה, שנאמר זאת התורה אדם כי ימות באהל".

ופירש רש"י בברכות: "היכן מצויה - באדם שימות באהלי תורה".

באיזו תורה מדובר? מנין שהפסוק עוסק בתלמוד בישיבה, כממשעות הסוגיות, וכמו שפסקו גם הרמב"ם (תלמוד תורה ג, יב) והשולחן ערוך (יורה דעה רמו, כא), ולא בקיום מצוות התורה למשל?

זאת התורה! – המילה זאת מוטעמת בטעם יתיב, שפירושו ישיבה.

פרק יט, יח ולקח אזוב וטבל במים

וְלָקַח אֶזּוֹב

בעיטורי תורה לומד על צורת הטעם (בשמותיהם האשכנזיים): דע מאין באת בתחלה (קדמא) ולאן אתה הולך (אזלא) למקום עפר ותולעה. ורמז לביטוי ישפיל עצמו כאזוב.

פרק כא, ח שרף, וראה אתו

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה עֲשֵׂה לְךָ שָׂרָף וְשִׂים אֹתוֹ עַל-גֹּס וְהָיָה כָּל-הַנְּשׂוּף וְרָאָה אֹתוֹ וְחָי:

אמרו במסכת ראש השנה ג משנה ח:

(במדבר כא, ח) עֲשֵׂה לְךָ שָׂרָף וְשִׂים אֹתוֹ עַל גֹּס וְהָיָה כָּל הַנְּשׂוּף וְרָאָה אֹתוֹ וְחָי.
וכי נחש ממית? או נחש מחיה?!

אלא בזמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה, ומשעבדין את לבם לאביהן שבשמים, היו מתרפאים!

טעם זה של עשיית השרף מרומז בטעמי המקרא.

המילה 'שרף' מוטעמת בזקף, כי שרף זה היה זקוף על הנס בעבור שיזקפו ישראל את עיניהם אליו.

והמילים 'וראה אותו' מוטעמים במרכא טפחא, מפני שסיבת ראייה זו היא שיטפחו את מורן ליבם, לאביהן שבשמים.

פרשת בלק

פרק כג, ד: כג, טז ויקר

אמרו במסכת יומא דף ד: (ובמדרשים):

ויקרא אל משה - משה וכל ישראל עומדין, ולא בא הכתוב אלא לחלק כבוד למשה.

לכן בתחילת ספר ויקרא המילה וַיִּקְרָא מוטעמת בטעם טרחא, שטרח הקב"ה לקרא למשה כדי לחלוק לו כבוד.

לעומתו אצל בלעם המילה וַיִּקְרָא, וַיִּקְרָא מוטעמת פעם במאריך ופעם במהפך, לומר שהקב"ה האריך אפו ונתגלה ופנה אל אותו רשע, הפך מדרכו ודרך מקרה, כלשון הכתוב וַיִּקְרָא מִקְרָה (רות ב, ג), והכל למען הצלת עם ישראל.

פרשת פינחס

פרק כו, יא ובני־קרח לא־מתו:

קשה, הכיצד לא מתו, והרי מפורש שהארץ בלעה את כל אנשי קרח בפרשת קרח בפרק טז, לב: **וַתִּפְתַּח הָאָרֶץ אֶת־פִּיָּהּ וַתִּבְלַע אֹתָם וְאֶת־בְּתִיָּהֶם וְאֶת כָּל־הָאָדָם אֲשֶׁר לְקִרְחַ וְאֶת כָּל־הָרְכוּשׁ:**

קושיה זו תורצה במסכת מגילה דף יד. (ובמסכת סנהדרין דף קי.)
ובני קרח לא מתו. תנא משום רבינו: מקום נתבצר להם בגיהנם, ועמדו עליו.
כלומר שהם אמנם נפלו לשאול עם כל העדה, אלא שנצלו.
ומרומז בטעמי המקרא.

במילים 'האדם אשר לקרח' יש טעם **מונח** על המילה אשר, וטעם **זקף** על המילה לקרח, לומר שהיו בניו **מונחים** ועומדים במקום שנתבצר להם, עד שנזקפו ועלו משם. אך המילה הרכוש מוטעמת בסוף פסוק, לומר שלרכושו של קרח היה זה סופו, והוא לא ניצל כבניו.

פרשת מטות

פרק ל

[ו] וְאִם־הָיָא אֲבִיָּהּ אִתְּהָ בְּיוֹם שְׁמֵעוֹ
חז"ל הרחיקו את הנדרים. לכן **לכשיקדים** האב להניא את נדרה שיהא **מונח זרוק**, הוא **מניח** בזה **סגולה**.

[ט] וְאִם בְּיוֹם שְׁמֵעַ אִשָּׁה יְנִיָּא אוֹתָהּ
כנ"ל, ויש בכך **תלישא גדולה** מהחטא. ועוד שהפרת הבעל אינה כהפרת האב שהיא בימי הנערות בלבד, אלא תלישה גדולה בכל ימי נישואיה.
[יג] וְאִם־פָּרַף אֶת־הָאִשָּׁה בְּיוֹם שְׁמֵעוֹ
אם יפר מכל מקום, סגי בכך ולא משנה כיצד, היות שיש **פסק** המפסיק מכאן, ומכל מקום **נזרק** הנדר.

[טו] וְאִם־הִסְרֵשׁ יַחְרִישׁ לָהּ אִשָּׁה מְיוֹם אֶל־יוֹם
ואם **האריך** להמתין מיום אל יום, **תלישת** הנדר **קטנה** מדי ואינה מועלת.

פרק לב, א ומקנה רב קיה לבני ראובן ולבני גד עצום מאד

העושר עשוי לשמש לטובת בעליו אך עלול גם לגרום לרעתו. וככתוב (שמות כה, ב) וַיִּקְחוּ לִי תְרוּמָה, לא כתוב ויתנו לי אלא ויקחו לי, שכשנותנים להקדש ולצדקה, נעשה אז הממון ממש של הנותן ולטובתו. וכן אמרו במסכת ברכות דף לה.
רבי לוי רמי: כתיב להי הארץ ומלואה, וכתיב: (תהלים קטו) השמים שמים להי והארץ נתן לבני אדם! לא קשיא, כאן - קודם ברכה, כאן - לאחר ברכה.
רק לאחר עשיית מצוה בממון הריהו באמת שלו ולטובתו. אך אם מכיין רק להניחו לעצמו ולהנות ממנו, עליו הכתוב אומר (קהלת ה, יב):
יֵשׁ רָעָה חוֹלָה רְאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמַשׁ עֹשֶׂה עֵשֶׂר שְׁמוֹר לְבַעְלָיו לְרַעְתּוֹ.

ומרומז הדבר בטעמים במילים **ומקנה** א רב, המילה ומקנה מוטעמת בטעם 'מונח לגרמיה', כלומר מונח לעצמו, שחשבו בני גד ובני ראובן על אותו מקנה רק כיצד להרויח ממנו, בלא לחשוב על מצות כיבוש ארץ ישראל, וזה היה פתח החטאת שגרם להם לאותה מחשבת זדון, עד שאמר עליהם משה (בפסוק יד):

וְהִנֵּה קִמְתֶּם תַּחַת אֲבֹתֵיכֶם תַּרְבּוּת אֲנָשִׁים חֲסָאִים לְסַפּוֹת עוֹד עַל חֲרוֹן אַף הִי אֶל יִשְׂרָאֵל.
אולם אחר שהשלימו מצוותם אמר להם יהושע (יהושע כב, ח): שובו אֶל אֶהְלִיכֶם וּבְמִקְנֵה רַב מְאֹד.
הטעמים במילים **ובמקנה רב־מאד** הם מונח זקף, שכבר **נזדקף** ונתעלה ממונם במעלתו, כיון שנתר **מונח** בעריהם בעודם חלוצים במלחמת הקודש בצד כתף אחיהם.

פרשת מטעי

פרק לה, ה אלפים באמה

וּמְדַלְתֶּם מִחוּץ לְעִיר אֶת־פֶּאֶת־קִדְמָה אֲלֵפִים בָּאֲמָה וְאֶת־פֶּאֶת־נֶגֶב אֲלֵפִים בָּאֲמָה וְאֶת־פֶּאֶת־יָם | אֲלֵפִים בָּאֲמָה וְאֶת פֶּאֶת צָפוֹן אֲלֵפִים בָּאֲמָה.

אמרו במסכת סוטה ה משנה ג

בו ביום דרש רבי עקיבא (במדבר לה) ומדותם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה וגו'... אלפים אמה תחום שבת.

וביארם במסכת עירובין ד משנה ח:

אלפים אמה לכל רוח עגולות דברי רבי חנינא בן אנטיגנוס וחכמים אומרים מרובעות כטבלא מרובעת כדי שיהא נשכר לזויות.

שתי הדעות מרומזות בצורת טעמי המקרא של המילים אֲלֵפִים בָּאֲמָה שבפסוק. דעת רבי חנינא בן אנטיגנוס אלפים אמה לכל רוח עגולות. ואכן אם ניקח את המילים אֲלֵפִים בָּאֲמָה הכתובים בפעם השניה ובפעם הרביעית נקבל מצורת הטעמים צורת עיגול:

אֲלֵפִים בָּאֲמָה

אֲלֵפִים בָּאֲמָה

כמו כן הטעם במילה 'אלפים' הכתובה ראשונה הוא יָרַח בן יומו, שצורתו (המקורית) כחצי התחתון של העיגול והיינו כִּירָח בן יומו – ביום הראשון של החודש.

"וחכמים אומרים מרובעות כטבלא מרובעת כדי שיהא נשכר לזויות". לכן הטעם במילה 'באמה' הכתובה ראשונה היא פֶּזֶר גדול (המכונה גם קרני פרה), שיש לנו לפזר לצדדים את הגבול ככל האפשר כדי שיהא נשכר לזויות. וכן צורת הטעם (המקורית) היא כצורת האות V המורה לעבר הפינות של הריבוע בהן נעשה הפיזור. ובמילים אֲלֵפִים בָּאֲמָה הכתובים בפעם השלישית הטעמים הם מונח רביעי - אֲלֵפִים בָּאֲמָה, מונח צורתו כזוית הריבוע. ואת צורת הרביעי רגילים היום לעשות בצורת מרובע מעוין. גם המילה רביעי היא מלשון ריבוע. ומשמעות השם מורה שלא רק הקצה הראשון יהיה בצורת המונח אלא מהראשון עד לרביעי.

פרשת דברים

פרק א, ח באו ורשו את הארץ

רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֵיכֶם אֶת־הָאָרֶץ בָּאוּ וּרְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לְאַבְרָהָם לְאֶבְרָהָם לְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב לְתַת לָהֶם וּלְזֶרְעָם אַחֲרֵיהֶם:

כתב הרמב"ן במדבר לג, נג:

על דעתי זו מצות עשה היא, יצוה אותם שישבו בארץ, ויירשו אותה כי הוא נתנה להם, ולא ימאסו בנחלת ה'...

ויחזיר המצוה הזו במקומות רבים, באו ורשו את הארץ (דברים א, ח).

לדברי הרמב"ן באו ורשו את הארץ זו מצות עשה. וג' מצוות מנה בה.

להתישב בה.

להוריש יושביה מתוכה.

שלא ימאסו בה אלא יכבדוה.

ומרומז במילים בָּאוּ וּרְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ ובטעמים שבמילים אלו:

בָּאוּ מוטעם בתיב – 'ושב' בארמית, כלומר שיבואו להתישב בה.

וּרְשׁוּ מוטעם במונח, כמשמעו שירישו את יושביה כדי שתהא ירושתם מונחת ריקנית לפניהם.

אֶת־הָאָרֶץ מוטעם בזקף, שלא ימאסו את הארץ, אלא אדרבה יזקיפו מעלתה ויכבדוה מעלה מעלה.

פרשת ואתחנן

ראה על איכה.

עיינ גם פרק ה, יא שמור את יום השבת לקדשו

פרק ז, יא היום לעשותם

וְשָׁמַרְתָּ אֶת־הַמִּצְוָה וְאֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְךָ הַיּוֹם לַעֲשׂוֹתָם:
דרשו בעירובין דף כב. ובעבודה זרה דף ג.

אמר רבי יהושע בן לוי: מאי דכתיב: אשר אנכי מצוך היום לעשותם, היום לעשותם - ולא למחר לעשותם, היום לעשותם - למחר לקבל שכרם.
ובבראשית רבה (וילנא) פרשת וישב פרשה פד
א"ר אחא בשעה שהצדיקים יושבים בשלוח ומבקשים לישב בשלוח בעולם הזה השטן בא ומקטרג אמר לא דיין שהוא מתוקן להם לעולם הבא אלא שהם מבקשים לישב בשלוח בעולם הזה בפסוק אין טעם אתנחתא. ללמדך שהיום - בעולם הזה, זמן שמירת החוקים והמשפטים, אין אתנחתא ומנוחה לצדיקים, אלא רק מחר, בזמן קבלת שכרם.
ועוד, שלכן טעם סוף של הפסוק משמש גם במקום האתנחתא, לומר לך, שזמן פטירתו של האדם מהעולם הזה, סוף הפסוק אינו אלא אתנחתא, שכן צפוי לו המחר – לקבל שכרם.

פרשת עקב

פרק יא, יג לְאֶהֱבָה, וּלְעַבְדּוֹ, בְּכָל לְבַבְכֶם

וְהָיָה אִם שָׁמַע תִּשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאֶהֱבָה אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם וּלְעַבְדּוֹ בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם:

פירש"י: ולעבדו בכל לבבכם - עבודה שהיא בלב. וזו היא תפלה, שהתפלה קרויה עבודה, שנאמר (דניאל ו, יז) אלהך די אנת פלח ליה בתדירא, וכי יש פולחן בבבל, אלא על שהיה מתפלל, שנאמר (שם ו, יא) וכיין פתיחן ליה וגו'. וכן בדוד הוא אומר (תהלים קמא, ב) תכון תפלתי קטרת לפניך:²

² מקורותיו, במסכת תענית דף ב.

על פי פירוש זה המילים "בכל לבבכם" מופנות על "ולעבדו". וקשה הרי לפי טעמי המקרא הפיסוק הוא "לאהבה את ה' אלוהיכם ולעבדו, בכל לבבכם". הרי שהמילים בכל לבבכם עולים על כל

דתיא : (דברים י"א) לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם, איזו היא עבודה שהיא בלב - הוי אומר זו תפלה. וכתוב בתריה (דברים י"א) ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש. תלמוד ירושלמי מסכת ברכות פרק ד ה"א
כתיב לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם וכי יש עבודה בלב ואי זו זו תפילה וכן הוא אומר אלהך די אנת פלח ליה בתדירא הוא ישויבינך וכי יש פולחן בבבל ואי זו זו תפילה.
ספרי דברים פסקא מא ד"ה ולעבדו, זה דבר אחר ולעבדו זו תפלה אתה אומר זו תפלה או אינו אלא עבודה תלמוד לומר בכל לבבכם ובכל נפשכם וכי יש עבודה בלב הא מה תלמוד לומר ולעבדו זו תפלה.

המשפט מתחילתו, ומדוע אם כן לא לפרש בפשטות שהחיוב הוא לאהבה בכל לבבכם. וכן מסתבר, שכן אין דבר שכה תלוי בלב כאהבה. ככתוב בשופטים פרק טז, טו וְתֹאמַר אֵלָיו אֵיךְ תֹאמַר אֶהְבֶּתִּיךָ וְלִבְךָ אֵין אִתִּי. כמו כן מוכח פירוש זה במקראות -

(דברים פרק ו, ה) וְאֶהְבֶּתְךָ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדְךָ : (דברים פרק יג, ד) כִּי מִנְסָה ה' אֱלֹהֶיכֶם אֶתְכֶם לְדַעַת הַיִּשְׁכֶּם אֲהַבִּים אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם בְּכָל לִבְבְּכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם :

(דברים פרק ל, ו) וּמַל ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת לִבְבְּךָ וְאֶת לִבְבֵּי זָרְעֶךָ לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיֶּיךָ :

וי"ל שפירוש רש"י גם כן משתמע בכתוב ובטעמי המקרא בדברים פרק י, יב וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה ה' אֱלֹהֶיךָ שְׂאֵל מֵעַמְּךָ כִּי אִם לִירְאָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ, לְלַכֵּת בְּכָל דְרָכָיו, וּלְאַהֲבָה אֹתוֹ, וְלַעֲבֹד אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ :

אם כן המילים בכל לבבכם נדרשות לכאן ולכאן, ויש בהן סיוע לפירוש שעבודת ה' היא תפילה. וכן משמע במכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק כג, (כה)

וְעַבְדְתֶם אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם זֹו תַפְלָה וְכֹן הוּא אֹמֵר וְלַעֲבֹדוֹ בְּכָל לִבְבְּכֶם (דב' יא, יג) איזו היא עבודה שבלב הווי אומר זו תפלה וכן הוא אומר בדניאל אלהך די אנת פלח ליה בתדירא הוא ישיזבינדך (דני' ו יז) וכי יש עבודה בבבל אלא זו תפלה וכן הוא אומר וזמנין תלתה ביומא הוא בריך על ברכוהי (דני' ו יא). ד"א ועבדתם את ה' אלקיכם עבדהו בתורתו עבדהו במקדשו.

הרי שמקור הדרשה היה לבאר את הפסוק וְעַבְדְתֶם אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם (שמות כג, כה), ורק הובא מדברים סיוע לפירוש זה. וא"ת למה לא הביא ראיה מהמקרא בדברים פרק י, יב המבואר יותר. וי"ל שעדיף לו מקריאת שמע השגורה בפי ובבית כל אדם. תדע, שהרי פירוש רש"י על פרשה זו (פרשת והיה אם שמוע) נרחב הרבה יותר מאשר בשאר פרשת עקב.

תפילה נקראת עבודה שבלב, כי עיקר עניינה לא הבקשות אלא ההתחברות לבורא כעבד בפני רבו. לכן אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש – העיקר הרגש ולא הכוונה. וכן תפילה בציבור נקראת: ויקרא בשם ה' – קבלת עול מלכות שמים ציבורית.

פרשת ראה

פרק יב, ג

וּנְתַתֶּם אֶת־מִזְבְּחֹתֶם וְשִׁבְרֹתֶם אֶת־מִצְבְּחֹתֶם וְאֲשֵׁרֵיהֶם תִּשְׂרֹפוּן בְּאֵשׁ וּפְסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תִּגְדְּעוּן הַמִּזְבְּחוֹת שׁוֹכְבִים וְרַבִּיעַ. מַצְבֵּה נִיצַבַת בַּזְקִיפּוֹת, וְכֵן נּוֹפוּ שֶׁל עֵץ אֲשֶׁרָה מִתְרוֹמֵם. וּפְסִילִים נְחִים, לֹא נְעִים וְלֹא זַעִים.

עייני גם ויקרא פרק יא טעמי הגמל והחזיר

ספר קול אליהו דברים יד, כב

בפסוק (שם יד, כב) עשר תעשר את כל תבואת זרעך וגוי, הנה הנגינה על תיבת תעשר הוא זקף קטן, י"ל דבא לרמז מה דאיתא בגמרא במסכת שבת (דף קי"ט) עשר בשביל שתתעשר, לכן בא הטעם זקף קטן לרמז על זקיפת המדרגה מקטנות לגדלות. (ביכורי אביב).

ובספר קול אליהו דברים טו, ח

בפסוק (שם טו, ח) כי פתוח תפתח את ירך וגוי, הנה איתא בגמרא במסכת ב"ב (דף י" ע"א) ר' פפא הוה סליק בדרגא אישתמיט כרעיה בעי למיפל אמר ליה ר"ח שמא עני בא לידך ולא פרנסתו וכו' ע"ש, ולכאורה צריכין להבין מנא ליה לר"ח דהעונש היה מפני זה, וי"ל דהנה התיבות פתוח תפתח מוטעמים בדרגא תביר לרמוז רמז להמתעלם מן הצדקה תברא (תשבר) דרגא תחתיו. (אוהל יעקב בשפת היריעה פי בשלח):

פרק טו, יא פתח תפתח את ירך

במסכת שבת קנא:

אמר לה רבי חייא לדביתהו: כי אתי עניא - **אקדימי** ליה ריפתא, כי היכי דלקדמו לבניך. - אמרה ליה: מילט קא לייטת להו? - אמר לה: קרא קא כתיב (דברים טו, י) כִּי בִגְלַל הַדָּבָר הַזֶּה [בְּרִכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל מַעֲשֶׂיךָ וּבְכָל מְשַׁלַּח יָדְךָ], ותנא דבי רבי ישמעאל: גלגל הוא שחוזר בעולם.

וזוהו שאומר הפסוק הבא, בדברים טו, יא

כִּי לֹא־יִחַדְל אֲבוֹנוֹן מִקְרֵב הָאָרֶץ עַל־כֵּן אֲנֹכִי מְצֹדֵךְ לְאֹמֵר פָּתַח תִּפְתַּח אֶת־יָרְךָ לְאֶחִיךָ לְעֲנֹדָה וּלְאֲבוֹנוֹהָ בְּאֶרֶץ־ךָ:

טעמי "תפתח את ירך" הם קדמא ואזלא, לאמור: לך והקדם פת לעני. וצורת הטעמים שוה פנים ואחור, לאמור: גזרה היא שגלגל חוזר בעולם, שלא יחדל אביון מקרב הארץ. וכך דרש הגר"א על הפסוק בשמות פרק ל, יב ונתנו.

פרשת שופטים

פרק יז, ג וְלִשְׁמֹשׁ אֶת לִירְחָא אֶת לְכָל-צְבָא הַשָּׁמַיִם

בבראשית א, טז:
אֶת שְׁנֵי הַמַּאֲרֹת הַגְּדֹלִים אֶת הַמַּאֲזָר הַגְּדֹל לְמִמְשַׁלֵּת הַיּוֹם וְאֶת הַמַּאֲזָר הַקָּטָן לְמִמְשַׁלֵּת הַלַּיְלָה וְאֶת הַכּוֹכָבִים.

הביא רש"י בקיצור דברי חז"ל:

המאורות הגדולים וגוי - שוים נבראו, ונתמעטה הלבנה על שקטרגה ואמרה אי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד: **ואת הכוכבים** - על ידי שמיעט את הלבנה, הרבה צבאיה להפיס דעתה.

ומרומז בטעמים כאן:

וְלִשְׁמֹשׁ | מוטעם במונח לגרמיה (לעצמו בארמית), שנשארה מונחת לעצמה לבדה בכל גדולתה. אֶת לִירְחָא אֶת מוטעם במונח רביעי תביר (שבור בארמית), שנתמעטה ביום הרביעי ונותרה מונחת שבורה.

לְכָל-צְבָא הַשָּׁמַיִם מוטעם במאריך טרחא הנקראים גם מרכא טפחא, שטרח להרבות ולהאריך את צבא השמים, כאילו טפח על שכמה להפיס את דעתה השבורה ואת רכות עיניה ולבבה.

פרק יז, ה אֶת-הָאִישׁ אֶת-הָאִשָּׁה

והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההוא אשר עשו את הדבר הרע הזה אל שְׁעָרֵיךָ אֶת הָאִישׁ או אֶת הָאִשָּׁה וְסָקַלְתֶּם בְּאֲבָנִים וּמָתוּ:

הקשו המפרשים לשם מה הכפילות (הכתב והקבלה בשם הגר"א, העמק דבר, פנים יפות, משך חכמה).

וי"ל שבא לרמז לאמרם במשניות במסכת סוטה ג, ח (דף כג.) ובמסכת סנהדרין ו, ד (דף מה:):
האיש נתלה, ואין האשה נתלית.

שכיון שמדובר כאן בעובדי עבודה זרה הרי דינם להתלות, לכן הָאִישׁ מוטעם בזקף גדול, שדינו זקיפה על העץ. אך הָאִשָּׁה מוטעמת באתנחתא, שאינה נתלית אלא נותרת שוכבת בתנוחתה בנחת.

פרק יז, יט וְיִשְׁמְרוּ יִשְׂרָאֵל שְׁמֵרֵי

למען ילמדו ליראה את ה' אלהיהם לשומר
כי-תשמרו את-כל-המצוה הזאת לעשותה

שתי השמירות מוטעמות בתלישא, שצורתה עיגול – שמירה סביב.

פרק כ, ה/ח הַשְּׁטָרִים אֶל הָעָם

וְדָבְרוּ הַשְּׁטָרִים אֶל-הָעָם לֵאמֹר
וְיִסְפוּ הַשְּׁטָרִים לְדַבֵּר אֶל-הָעָם

העם עם סגולה, אך השוטרים מוטעמים בטעם היורד מטה מטה.

שהדרך לקחת לשוטרים מאותם הריקים, הזרוקים, כגון בשופטים יא, ג: וַיִּתְּלַקְטוּ אֶל יַפְתָּח אֲנָשִׁים רִיקִים וַיִּצְאוּ עִמּוֹ. וכדברי רב יהודה אמר רב במסכת קידושין דף עו ע"ב:

"ארבע מאות ילדים היו לו לדוד, וכולם בני יפת תואר היו, וכולם מסתפרים קומי ומגדלים בלורית היו, וכולם יושבים בקרוניות של זהב והיו מהלכים בראשי גייסות, והן הן בעלי אגרופים של בית דוד".

פרק כ, ה-ז מִי-הָאִישׁ וּמִי-הָאִשָּׁה

[ה] וְדָבְרוּ הַשְּׁטָרִים אֶל-הָעָם לֵאמֹר מִי-הָאִישׁ
[ו] וּמִי-הָאִשָּׁה
[ז] וּמִי-הָאִישׁ

הכהן דבר אל העם וחיזקם, ואינו ממשיך עתה, אלא השוטרים הם המפרישים את החוזרין מעורכי המלחמה, לומר שאינו רשות, ואין כאן גרוש אחד בלבד – דחייה כדי להזמין עקשות, כמו נעמי לרות, כסורב לקטן בדברים של כבוד. אלא שהמסרב לחזור, מחזירים אותו השוטרים בעל כורחו – גרשיים.

פרק כ. יט כִּי־תִצְוֶה אֶל־עִיר

בספרי במדבר פרשת מטות פייסקא קנז:
"ויצבאו על מדין, הקיפוה מארבעה רוחותיה. ר' נתן אומר נתן להם רוח רביעית כדי שיברחו".
לכן בד' מילים אלו העוסקות במצור, ב' מהן מוקפות, אחת מוטעמת בתלישא שצורתה עיגול סגור, ורק אחת במונח רווח – הרווח שלפני המילה הבאה, ליתן רווח לברוח ברוח הרביעית.

פרק כא. ג-ד וְלִקְחוּ זִקְנֵי וְהוֹלִדוּ זִקְנֵי

במסכת סוטה דף מו ע"ב:
"וואמרו ידינו לא שפכו את הדם הזה ועיינינו לא ראו - וכי על לבנו עלתה שב"ד שופכין דמים? אלא, לא בא לידינו ופטרנוהו בלא מזונות, ולא ראינוהו והנחנוהו בלא לוייה".
לכן עוסקים בעגלה דוקא הזקנים שעליהם האחריות, לפזר כל תלישא קטנה שלא הקפידו בתפקידם.

פרשת כי תצא

פרק כד, ה פי יִקַח אִישׁ אִשָּׁה

אמרו במסכת יבמות דף סג ע"א:
נחית דרגא נסיב איתתא.
פירש רש"י:
לא תקח אשה חשובה ממך שמא לא תתקבל עליה.
כלומר, שלא תאמר: אני חשוב, אני חכם, עשיר, ויפה, וחלילה לי מלקחת אשה שאין רמתה לפי כבודי.
בשלושה פסוקים בפרשה כתוב: פי יִקַח אִישׁ אִשָּׁה.

בפרק כב, יג:

כִּי־יִקַח אִישׁ אִשָּׁה וְבָא אֵלֶיהָ וְשָׁנְאָה:

בפרק כד, א:

כִּי־יִקַח אִישׁ אִשָּׁה וְבָעֵלָהּ וְהָיָה אִם־לֹא תִמְצָא־תָן בְּעֵינָיו כִּי־מֵצָא בָהּ עֲרֹנֹת דְּבָר וְכָתַב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתוֹת וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשָׁלְחָהּ מִבֵּיתוֹ:

ובפרק כד, ה:

כִּי־יִקַח אִישׁ אִשָּׁה חֲדָשָׁה לֹא יֵצֵא בְּצִבָּא וְלֹא־יַעֲבֹר עָלָיו לְכַל־דְּבָר נָקִי וְהָיָה לְבֵיתוֹ שָׁנָה אַחַת וְשָׂמַח אֶת־אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר־לָקַח:

בשני הפסוקים הראשונים כל הטעמים שבמילים איש ואשה נמצאים תחת האותיות – באותו גובה דוקא. והתוצאה – וְשָׁנְאָה, או - לֹא תִמְצָא־תָן בְּעֵינָיו.

רק בפסוק השלישי הטעם במילה איש היא מעל האותיות, והוא יורד ולוקח אשה שטעמה תחת האותיות. והתוצאה – וְשָׂמַח אֶת־אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר־לָקַח.

פירוש "ושימח את" – שמשמח אותה, וגם ששמח איתה.

תוספת של הניק "שחל": לזכור שהאשה היא 'נחית', וארז"ל לעולם יהא אדם זהיר בהונאת אשתו שמתוך שדמעתי קרובה כו'.

א"נ כבמסכת חולין דף ס ע"ב: "אמרה ירח לפני הקדוש ברוך הוא: רבש"ע, אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד? אמר לה: לכי ומעטי את עצמך". שתקבל את כל אורה מהחמה.

פרק כה, יט וְהָיָה בְּהִנִּיחַ ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ מִכָּל אִיבֶיךָ

אומר ידידי הרב איתמר בלאוגרונד, שהטעמים במילים בְּהִנִּיחַ יִקְוֶה אֱלֹהֶיךָ | לְךָ הם מונח, מונח, מונח, ומורות שהדבר עורך זמן רב.

וכמו שדרש הגר"א על הפסוק והיה בהגיע תר אסתר בת אביחיל.

ואכן מקרא מלא דיבר הכתוב, בדברים ז, כב

וְנָשַׁל ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת הַגּוֹיִם הָאֵל מִפְּנֵיךָ מֵעַט מֵעַט לֹא תוּכַל פְּלַתֶּם מִהֶר פֶּן תִּרְבֶּה עָלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה.

אלא שאמרו במסכת סנהדרין דף צח.

אמר רבי אלכסנדר: רבי יהושע בן לוי רמי, כתיב (ישעיהו ס') בעתה, וכתוב, אחישנה! זכו - אחישנה, לא זכו - בעתה.

אמר רבי אלכסנדר: רבי יהושע בן לוי רמי, כתיב (דניאל ז') וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתה, וכתוב (זכריה ט') עני ורכב על חמור! - זכו - עם ענני שמיא, לא זכו - עני ורכב על חמור.

ופירוש 'בעיתה' - לאט לאט - היפך של 'ואחישנה', כאמרם בירושלמי מסכת ברכות פרק א הלכה א:

כך היא גאולתן של ישי בתחילה קימאה קימאה, כל מה שהיא הולכת היא רבה והולכת. [ושם ביומא פרק ג הלכה ב הלשון: ...קימעא קימעא, כל שהיא הולכת היא הולכת ומאיר].

לכן בפסוק במלאכי ג, א הנני שלח מלאכי ופנה דרך לפני ופתאם יבוא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא אמר ה' צבאות.

המילים:

ופתאם יבוא אל-היכלו

הטעמים הם קדמא ואזלא, שיקדים ויבא (אזיל בארמית) פתאום.

וכמו שדרש הגר"א על הפסוק ובהגיע תר נערה ונערה.

פרשת כי תבא

פרק כח, נג ואכלת פרי-בטנה בשר בניה

ואכלת פרי בטנה בשר בניה ובנתיה אשר נתן לה ה' אלהיה במצור ובמצוק אשר יציק לה איבה. פעמים ואדם לחוץ, או נמצא בצרה וצוקה, וכדי לקיים את הכתוב (קהלת ז, ג) טוב פעם משחק כי ברע פנים ייטב לב, הוא מפיל את זעמו על ילדיו הרכים ואינו מודע לנזק הנפשי העצום שהוא גורם להם. מתקיימת בו אז קללת ואכלת בשר בניה.

ופעמים חפץ אדם ללמד את בנו או תלמידו לקח, והוא משתלח בו ומבזז עד עפר, כדי "שיבין" שכך לא יוכל להמשיך. אך יש לזכור שאדרבה, אותו בן לעולם לא "ימחק" את כבוד עצמו, אלא דוקא את "מוכחו" יחד עם כל המסר. (שמות כג, ח) כי השחך יעור פקחים ויסלף דברי צדיקים. ואכלת פרי-בטנה בשר בניה – מונח רביעי מהפך פשטא. אם תניחנו רבעי ושפוף לעפר, דוקא ייהפך לטפש (אותיות פשטא), ולא ילמד דבר.

פרק כח, סא בספר התורה הזאת

גם פל-חלי וכל-מפה אשר לא כתוב בספר התורה הזאת יעלם יהנה עליה עד השמך:

הטעם המפסיק נמצא על המילה 'בספר', שכן המילים 'התורה-הזאת' מהוים יחד ביטוי אחד, כי המילה 'הזאת' בלשון נקיבה מוסבת על התורה.

ואילו לשון הכתוב בפרשת נצבים, בפרק כט, כ

והקדילו יהנה לרעה מכל שבטי ישראל ככל אלות הברית הכתובה בספר התורה הזאת:

וכן שם בפרק ל, י

כי תשמע בקול יהנה אלהיה לשמר מצותיו וחקתיו הכתובה בספר התורה הזאת.

הטעם המפסיק נמצא על המילה 'התורה', שכן המילים 'בספר-התורה' מהוים יחד ביטוי אחד, כי המילה 'הזה' בלשון זכר מוסבת על ה'ספר'.

ועדיין צריך ביאור למה נבדלו הפסוקים. הניחא לשון בספר התורה הזה, שכן רק ספר אחד היה אז בידיו של משה. אך לשון 'בספר התורה הזאת' מורה דוקא על התורה הכתובה בספר, והדבר מתפרש כאילו ישנם ספרים שונים של התורה הזאת, ומה משמיענו ניסוח זה.

אלא שגם קשה, שלשון 'יעלם ה' עליך עד השמדך' משמעו מיתה, וכיצד אם כן ממשיך מיד הפסוק הבא: (סב) ונשארתם במתי מעט... שמשמעו שאין כאן מיתה גמורה.

אלא שמשמעות 'עד השמדך' – עד שתושמד רק מלהיות עם בארצו, וישארו בארץ רק מתי מעט שאינם נקראים עם.

שכן אמרו בבראשית רבה פרשה ט, ה

בתורתו של רבי מאיר מצאו כתוב, והנה טוב מאד והנה טוב מות.

ומבואר מדרש אגדה (בובר) בראשית פרק א, לא

בתורתו של ר' מאיר מצאו כתוב והנה טוב מות, לפי שהמיתה יפה לצדיקים למצוא מרגוע לנפשם, ויפה לרשעים שלא ירבו חטא, שנא' שם רשעים חדלו רוגז וגוי' (איוב ג, יז), מלהרגיז לפני בוראם, ושם ינוחו יגיעי כח (שם שם), אלו הצדיקים, שכל זמן שהם בחיים יגיעים להלחם עם יצר הרע המבקש להחטיאם:

וכוונת הכתוב גם פל חלי וכל מפה אשר לא כתוב בא לרבות מכות קשות, לכן אין הכוונה למות שהוא דבר טוב לפי ספרו של רבי מאיר. וזהו שמרומז: אשר לא כתוב בספר התורה הזאת, שמדובר רק במכות שאינם מוזכרות בשום ספר ובשום נוסח של התורה הזאת, וגם לא בספרו של רבי מאיר.

פרשת נצבים

פרק ל, ב-ג שובו אלי

(ב) וְשָׁבֹתָ עַד ה' אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹלִי
(ג) וְשָׁב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתֶךָ

טעמי תחילת פסוקים אלו קשים לזכירה משום הדומות. וסימנך "ושבת" בגרשיים כאדם במסמן באצבעו בא אלי, שוב אלי. "ושב" בקדמא, שצורתו כגרש שבגרשיים אלא שכיוונו מהופך. כי נתקיים בזה מלאכי ג, ז שובו אלי וְאֲשׁוּבָה אֲלֵיכֶם. ואותם טעמים מופיעים בתחילת הפסוקים בהמשך, ובאותה משמעות:

(ה) וְהִבִּיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל-הָאָרֶץ
(ו) וְיָמַל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת-לִבְכֶם

ל, ב וְשָׁבֹתָ

כתב הרמב"ם בהלכות תשובה ב הלכה ב:

ומה היא התשובה? הוא 1) שיעזוב החוטא חטאו... ויגמור בלבו שלא יעשהו עוד... וכן 2) יתנחם על שעבר.

מבואר איפוא בסעיף [ב, ב] שדרושים ב' מיני סילוק וגירוש החטא, הן לשעבר והן לעתיד. וכן מבואר עוד בספרים. ומרומז בטעם הגרשיים שבמילה ושבת.

פרק ל, ה וְהִבִּיאֲךָ

(ה) וְהִבִּיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל-הָאָרֶץ

ג' פעמים נתקיים והביאך ה' אל הארץ, משום שגלו פעמיים. משום כך 'והביאך' מוטעם בגרשיים שגורשו מהארץ פעמיים. וכנגד שני הגירושים שבו פעמים, לכן גם (פרק ל, ב) וְשָׁבֹתָ מוטעם בגרשיים.

דבר אחר,

הפסוק וְהִבִּיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ דומה גם לפסוק שבהמשך:

(ט) וְהוֹתִירֶךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל-מַעֲשֵׂה יָדָיךָ בְּטָנֶךָ

והסימן לזכור, שבמקום לפרש והותירך מלשון "יתר" - שתתרבה, יש לפרשו מלשון "נותר" - שיתרבה מה שנותר ממך. ולזה מרמזים הטעמים תלישא קטנה קדמא ואזלא, שהמעט שנתלש ממך ונותר יתקדם וילך וירבה לרוב.

פרק ל, יב-יג מי יעלה לנו, מי יעבר לנו

לא בשמים הוא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחתה לנו וישמענו אתה ונעשנה:

ולא מעבר להם הוא לאמר מי יעבר לנו אל עבר הים ויקחתה לנו וישמענו אתה ונעשנה:

אמרו חז"ל (ירושלמי ראש השנה ב ה"ד, במדבר רבה פרשה יב, ח, פסיקתא דרב כהנא א, ג) שאין מזלות הכוכבים שבשמים רואים מה שמעליהם אלא רק את מה שתחתם, כיון שהם דומים לאדם העולה בסולם כשהוא הפוך לאחוריו.

לכן הטעמים במילים מי יעלה לנו השמימה הם מונח מהפך, שהעולה לשם עולה כאילו הוא מונח במהופך.

ובמסכת כתובות דף קי ע"ב אמרו:

כל הדר בחו"ל - כאילו עובד עבודת כוכבים; וכן בדוד הוא אומר: (שמואל א' כו, יט) כִּי גִרְשׁוּנִי הַיּוֹם מִהַסְתַּפַּח בְּנַחֲלַת ה' לֹאמֹר לֹךְ עִבַד אֱלֹהִים אֲחֵרִים.

לכן הטעמים במילים מי יעבר לנו אל עבר הים הם מונח גרש, שהיוצא לשם מונח בגרושין מהסתפח בנחלת ה'.

דבר אחר,

מי יעלה לנו השמימה במונח מהפך שכן דרך התחטוים להיות בארץ, ועלייתם השמימה הוא היפך המציאות.

ואילו מי יעבר לנו אל עבר הים במונח גרש, שאמנם כך דרכו של עולם להיות הסוחרים מפליגים אל מעבר לים, אולם על היוצא שלא לצורך פרנסה אמרו במסכת כתובות דף קי ע"ב:

"כל הדר בחו"ל - כאילו עובד עבודת כוכבים; וכן בדוד הוא אומר: (שמואל א' כו, יט) כִּי גִרְשׁוּנִי הַיּוֹם מִהַסְתַּפַּח בְּנַחֲלַת ה' לֹאמֹר לֹךְ עִבַד אֱלֹהִים אֲחֵרִים."

הרי שמונח בדד ומגורש מנחלת ה'.

פרק ל, כ לאהבה

המילים: לאהבה את ה' אלהיך נאמרו בפרשה שלוש פעמים (פרק ל, פסוקים ו, טז, כ). בפעמיים הראשונות הטעם גרשיים לאהבה. (וכך הוא באותם המילים בדברים פרק יט, ט; ובמילים לאהבה את ה' אלהיכם בפרק יא, פסוקים יג וכב). ואילו בפעם השלישית והאחרונה הטעם פשטא לאהבה.

ללמדך שבתחילה, כדי להדבק באהבת הבורא, יש צורך להתאמץ לגרש את היצר הגורם לניכור. אולם לאחר המאמץ שחזר ונשנה, כבר נעשית האהבה לפשוטה ומקובלת מאליה. כדברי רב הונא במקומות מספר בגמרא: "כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה... נעשית לו כהיתר". ואם כך הדבר בעבירה, על אחת כמה וכמה שההרגל נעשה כטבע במצוה, ולאחר שהורגל בה, נעשית קלה וחביבה בעיניו. שכן "לעולם מדה טובה מרובה ממדת פורענות" (מסכת סוטה דף יא ע"א).

פרק ל, כ לאבתיה לאברהם

לשבת על-האדמה אשר נשבע יהוה לאבתיה לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם: והלא הישמעאלים שלטו בארץ ועדיין שולטים בחלקיה ואיה שבועה זו? ומה ענין טעמי תביר הסמוכים זה לזה?

אלא שאמרו בזהר פרשת וארא דף לב עמוד א ואברהם אמר לו ישמעאל יחיה לפניך, ואף על גב דקודשא בריך הוא מבושר ליה על יצחק אתדבק אברהם בישמעאל עד דקודשא בריך הוא אתיב ליה ולישמעאל שמעתיד גוי, לבתר אתגזר ועאל בקיימא קדישא עד לא יפוק יצחק לעלמא, ותי"ח ארבע מאה שנין קיימא ההוא ממנא דבני ישמעאל ובעא קמי קודשא בריך הוא אי"ל מאן דאתגזר אית ליה חולקא בשמך, אי"ל אין, אי"ל והא ישמעאל דאתגזר (ולא עוד אלא דאתגזר בר תליסר שנין) אמאי לית ליה חולקא בך כמו יצחק, אי"ל דא אתגזר כדקא יאות וכתיקוניו ודא לאו הכי, ולא עוד אלא דאלין מתדבקין בי כדקא יאות לתמניא יומין ואלין רחיקין מני עד כמה ימים, אי"ל ועם כל דא כיון דאתגזר לא יהא ליה אגר טב בגינייה, ווי על ההוא זמנא דאתיליד ישמעאל בעלמא ואתגזר, מה עבד קודשא בריך הוא ארחיק להו לבני ישמעאל מדבקותא דלעילא ויהב להו חולקא לתתא בארעא קדישא בגין ההוא גזירו דבהון, וזמנין בני ישמעאל למשלט בארעא קדישא כד איהי ריקניא מכלא זמנא סגי כמה דגזירו דלהון בריקניא בלא שלימו, ואינון יעכבון להון לבניי לאתבא לדוכתייהו עד דישתלים ההוא זכותא דבני ישמעאל. שגם לישמעאל יש זכות על חלק עראי בארץ. הרי שיש "שבר" בשבועה "אשר נשבע ה' לאבתיה", ומורה על זה הטעם תביר שעל המילה "לאבתיה". ומקור השוד והשבר הוא אברהם שאמר: לו ישמעאל יחיה לפניך, וגם מל אותו. ועל זה מרמז התביר שתחת "אברהם".

פרשת וילך

פרק לא. ב בן-מאה ועשרים שנה אנכי היום

תלישא קטנה, ככתוב: פי הנער בן מאה שנה ומות (ישעיהו סה, כ).

פרק לא, ו חזקו ואמצו אל תיראו ואל תעריצו מפניהם

ציווי זה שלפני כיבוש הארץ נשנה פעמים רבות. ותוכנו מרומז בפסוק כאן גם בטעמיו. חזקו ואמצו הטעמים הם מונח זקף, כלומר: היו מונחים בזקיפות. אל-תיראו ואל-תעריצו מפניהם הטעמים הם מרכא טפחא אתנחתא, כלומר: טפחו והכו את מורך לבכם ואת הרגשת הנחיתות מפניהם.

פרק לא, יא לראות; יב ויראו; יג ליראה

בפסוק יב העוסק בכולם "הקהל את העם האנשים" היראה עילאה ועולה למעלה בפשטא ויראו. כמו גם בפסוק יא שלפני כן שענינו: בבוא כל ישראל לראות. בפסוק יג שענינו ובגניהם אשר לא ידעו (מונחים שפופים למטה) היראה תתאה ועולה למטה בטפחא ליראה.

פרק לא, יד ויאמר ה' אל משה הן קרבו ימיה למות

ויאמר יהוה אל-משה הטעמים הם קדמא ואזלא רביעי, אומר ה' למשה ימך קרבים מתקדמים והולכים (אזלא בארמית) להסתיים, והנך שוכב (רבעי בארמית) כדרך כל בשר.

אולם שני פסוקים אחר כך (טז), שוב נִיאָמַר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אַךְ הַפַּעַם בַּטַּעֲמִים שׁוֹנִים, וּבְמִסַּר שׁוֹנֵה: וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הִנֵּךְ שָׁכַב עִם אֲבֹתֶיךָ וְקָם.

וּדְרָשׁוּ בְּמִסַּכַּת סִנְהֶדְרִין דָּף צ ע"ב:

"מניין לתחיית המתים מן התורה? ... דכתיב ויאמר ה' אל משה הנך שכב עם אבתיך – וקם".

והטעמים הם מהפך פשטא זקף.

אל לך לדאוג מהמות. שכן יחול המהפך! ואותה דרך כל בשר הפשוטה תיהפך, ואתה תיזקף תקום ותחיה!

פרק לא, יז וְעִזְבֹתָיִם

וְעִזְבֹתָיִם גַּם דְּחָאֵם בְּפוּעַל, וגם והסתרתי פני מהם.

פרק לא, יח וְאֶנְכִי יֵט וְעִתָּה

זה אחד מגי' תשובות שבטעמא דכאן. משום: ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא, לכן: ועתה כתבו לכם את השירה. כמבואר בפורטל בסנהדרין.

פרק לא, כ וּפְלָה

ופנה אל אלהים אחרים, פניות הרבה.

פרק לא, כא וְהִיָּה וְעִתָּה

כא וְהִיָּה כִּי־תִמְצָאן אֹתוֹ רַעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְעִתָּה הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְפָנָיו לְעֵד גַּם זֶה אֶחָד מִגִּי' תְּשׁוּבוֹת שֶׁבְטַעֲמָא דְכָאן. מה הטעם למה ש'היה (בלשון צער) – תלישא מהנוהג הרגיל? – וענתה השירה הזאת באותו טעם.

פרק לא, כב-ל וַיִּכְתַּב מֹשֶׁה, וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה

(כב) וַיִּכְתַּב מֹשֶׁה אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת בַּיּוֹם הַהוּא וַיְלַמְּדָהָ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

שתי הדברות הראשונות – "אנכי ולא יהיה לך, מפני הגבורה שמענום" (מכות דף כד. מסכת הוריות דף ח.), וּצְרַכּוּ הָעַם לְמִשֶׁה שִׁידַבֵּר בְּאִזְנֵיהֶם אֶת שְׂאֵר הַדְּבָרִים עַל מִנַּת שִׁיּוּכְלוֹ לְקַבֵּל, כְּכַתּוּב (שמות כ, טו) וַיֹּאמְרוּ אֶל מֹשֶׁה דַּבֵּר אֲתָה עִמָּנוּ וְנִשְׁמָעָה וְאַל יְדַבֵּר עִמָּנוּ אֱלֹהִים כִּי נִמּוֹת.

ומרומז בפסוק בתהלים סב, יב:

אַחַת דַּבֵּר אֱלֹהִים שְׁתִּים זֶה שְׁמַעְתִּי כִּי עַז לְאֱלֹהִים:

פעם אחת דיבר אלקים, אך שמעתי דוקא את הפעם השניה שמפי בשר ודם, כי איני יכול לסבול את העוז שלא לקים.

וכן מצינו בתורה שנשלמה רק אחר ששב משה וחזר עליה ושנאה בספר דברים הנקרא (כגון בחולין דף קסג:) "משנה תורה".

וכן מצינו בלוחות הראשונים שהיו "כְּתָבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים" (שמות לא, יח דברים ט, י) וּנְשַׁתְּבְּרוּ, וְרַק הַלּוּחוֹת הַשְּׁנִיִּים הַכְּתוּבִים בְּיַד מֹשֶׁה נִתְקִיִּימוּ.

לכן המילים וַיִּכְתַּב מֹשֶׁה מוּטַעֲמוֹת בְּמַרְכָּא תְּבִיר. שְׁכַתִּיבַת מֹשֶׁה בָּאָה לְרַכֵּךְ אֶת הָעוֹז שֶׁבְּלוּחוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת שֶׁנְּשַׁתְּבְּרוּ.

ואילו המילים וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה מוּטַעֲמוֹת בְּמוֹנַח רְבִיעִי.

(ל) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה בְּאֶזְנֵי כָל קְהַל יִשְׂרָאֵל אֶת דְּבָרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת עַד תִּמָּס:

לרמז אמרם במסכת עירובין דף נד:

תנו רבנן, כיצד סדר משנה?

משה למד מפי הגבורה

נכנס אהרן ושנה לו משה פירקו...

נכנסו בניו ושנה להן משה פירקו...

נכנסו זקנים ושנה להן משה פירקו...

נכנסו כל העם ושנה להן משה פירקו.

הרי שדיבור מֹשֶׁה בְּאֶזְנֵי כָל קְהַל יִשְׂרָאֵל הִיָּה הַדִּיבּוּר הַרְבִּיעִי שֶׁהֵנִיחַ מֹשֶׁה בְּפָנָיו הָעַם.

ואותו טעם (תרתי משמע) בפסוק כח:

וַאֲדַבֵּרָה בְּאֶזְנֵיהֶם

ד' פעמים דיבר באזני ישראל.

פרק לא, כו את ספר כו כי אנכי

גם זה אחד מגי' תשובות שבטעמא דכאן. למה את ספר התורה הזה ושמתם אתו מצד ארון ברית? משום כי אנכי ידעתי את מריך. מונח הולך מונח מהופך. בס"ת עדות כיצד ללכת וגם כיצד יקרה כשלא תלך בדרכו.

פרק לא, כח כט ל ואדברה באזניהם כי ידעתי כי ידעתי

לאחר: הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ושטריכם, ג' ההתחלות ברביעי למען ילמדו כל יב השבטים.

פרשת האזינו

פרק לב, מד-מה ויבא משה וידבר, ויכל משה לדבר

ויבא משה וידבר

ויכל משה לדבר

יש דרשנים החוששים טרם פותחם בדברים, וכדי לחפות על כך מראים בעצמם מחוות גאווה והתנשאות.

ויש אשר פותחים בצניעות, אך בסוף נאומם המוצלח לדעתם הם מלאים בסיפוק עצמי והערכה עצמית.

והאיש משה עניו (ענו) מאד מפל האדם אשר על פני האדמה (במדבר יב, ג).

בבואו לדבר, בדיוק כמו בכלותו לדבר, היה מונח שפוף (מונח רביע) לארץ, ולבו שבור (תביר).

פרק לב, מט-ג עלה... ומת

אמרו במדרש תנאים לדברים (כאן ובפרק לד, א, וכן בפסיקתא זוטרתא - לקח טוב כאן דף סא ע"א):

עלה, אמר לו הקב"ה: מעלה היא לך זו - אינה ירידה לך.

שאף שאתה הולך למות ולהקבר בארץ, אין בזה ירידה עבורך אלא עליה גדולה לנשמתך. ומרומז בנגינת הטעמים: המילה עֲלָה מוטעמת בפזר שנגינתו עולה למעלה, וזאת אף על פי שהמילה וימת מוטעמת ברביעי שנגינתו יורדת מטה.

פרשת וזאת הברכה

פרק לג, ז וזאת ליהודה ניאמר

אמרו בגמרא (סוטה ז: בבא קמא צב. מכות יא:):

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן, מאי דכתיב: (ו) יחי ראובן ויאל זמרת... (ז) וזאת ליהודה? כל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר, היו עצמותיו של יהודה מגולגלין בארון [רש"י: מפני נידוי דקאמר ליה ליעקב אם לא אביאנו אליך וחסאתי לך כל הימים], עד שעמד משה ובקש עליו רחמים, אמר לפניו: רבונו של עולם, מי גרם לראובן שיודה? יהודה, וזאת ליהודה? [וכי כך ראוי שיעשה לו?] מיד - שָׁמַע ה' קוֹל יְהוּדָה! על איבריה לשפא [רש"י: נכנס כל עצם ונתחבר למקומו]; לא הוה קא מעיילין ליה למתיבתא דרקיעא, וְאֵל עֲמוֹ תִּבְיָאֲנֻ; לא הוה קא ידע משקל ומטרח בשמעתא בהדי רבנו, וְדָו רַב לוּ; לא הוה ידע לפרוקי קושיא (לא הוה קא סלקא ליה שמעתא אליבא דהילכתא), וְעֶזְרַי מְצָרָיו תִּהְיֶה.

ומרומז בטעמים: וְזֹאת לְיְהוּדָה – מונח זרקא – שהיו עצמותיו מונחים זרוקים בארון. משום "דזרק את עצמו מלהונח בתוך עם סגולה" כדברי הגר"א בתחילת פרשת ויגש, לפי דברי רש"י.

וְיֵאמֶר – סגול – שכיון שאמר משה מה שאמר והתפלל עליו חזרה כל עצם למקומה בפרק, כצורת הטעם סגול.

מגילת אסתר

לְקַיֵּם אֶת-יְמֵי הַפְּרִים הָאֵלֶּה בְּזִמְנֵיהֶם פֶּאֶשֶׁר קָיָם עֲלֵיהֶם מִרְדְּכָי הַיְּהוּדִי וְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וְכֹאֲשֶׁר קִיְמוּ עַל-נַפְשָׁם וְעַל-זְרָעָם דְּבָרֵי הַצּוּמֹת וְזִעְקָתָם.

לכאורה האתנח היה צריך לבא לאחר בזמניהם:

לְקַיֵּם אֶת יְמֵי הַפְּרִים הָאֵלֶּה בְּזִמְנֵיהֶם -

פֶּאֶשֶׁר קָיָם עֲלֵיהֶם מִרְדְּכָי הַיְּהוּדִי וְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וְכֹאֲשֶׁר קִיְמוּ עַל נַפְשָׁם וְעַל זְרָעָם [את] דְּבָרֵי הַצּוּמֹת וְזִעְקָתָם.

כלומר שכשם שקיבלו בעבר את הצומות כך עליהם לקבל עכשיו את ימי הפורים.
וכך הוא בתרגום [המכונה יונתן (!?)] על מגילת אסתר: "לקימא ית יומי פוריא האלין באדר בתראה בזמן עבורא היכמא דקים עליהון מרדכי יהודאי ואסתר מלכתא והיכמא דקימו יהודאי על נפשהון ועל בניהון למהויהון דכירין פתגמי צומיא וצלותהון".
וכפירוש זה כתבו הכתב סופר והמלבי"ם. (אלא שלמלבי"ם מדובר בארבעה צומות שניתקנו בבית ראשון - ככתוב (זכריה ח) צום הרביעי וצום החמישי וצום העשירי. אבל בחידושי הריטב"א מסכת תענית דף י ע"א דחה פירוש זה).

אבל לפי הטעמים המשמעות היא שמרדכי ציוה לקיים את ימי הפורים, וגם את דברי הצומות וזעקתם.

וכך משמעות הגמרא במסכת מגילה דף טז ע"ב "ומאמר אסתר קים. מאמר אסתר - אין, דברי הצומות - לא?!". וכך כתב ר"ן על הרי"ף מסכת תענית דף ז ע"א: "וכאשר קימו על נפשם דברי הצומות לומר שכשם שקבלו עליהם לעשות יום טוב כך קבלו עליהם דברי הצומות וזעקתם כלומר לעשות תענית בכל שנה ושנה". וכך גם משמעות האבן עזרא: "וטעם וזעקתם - להתפלל ולזעוק אל השם בימי התענית". מלשונו לשון עתיד משמע שזהו חלק ממצות מרדכי.

אי נמי יש לפרש לפי הטעמים שמרדכי ציוה לקיים את ימי הפורים, שהם הם דברי הצומות וזעקתם. כלומר שהצומות עצמם נהפכו מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב.

וכן פירש רש"י, הובא בסידור רש"י סימן שמה: "ואי משום] דברי הצומות וזעקתם (אסתר ט' ל"א) דכתב בקרא, לאו היינו קבלת צום לדורות דאם כן [וזעקתם] מה אנו זועקים? אלא הכי קאמר: על דברי הצומות והזעקות וצרות שעברו עליהם בימי המן קבלו עליהם היהודים פורים לדורות זכר לסימן לניסים". והלשון בספר שבולי הלקט ענין פורים סימן קצד [הובא בב"י]: "ואם נפש אדם לומר דברי הצומות וזעקתם כתוב, אין זה פירוש, אלא כך פירושו: על דברי הצומות והזעקות והצרות שעברו עליהן בימי המן קבלו עליהן ימי הפורים לזכר הנס לדורות".

מגילת איכה

פרק ג, נו קולי שמעת קולי שְׁמַעָה

הקינה השלישית והארוכה "אני הגבר ראה עני" כולה ענין צרות הגלות. ואין בה שום אתנחתא, ככתוב (דברים כח, סה) וּבְגוֹיִם הָהֵם לֹא תִרְגָּע וְלֹא יִהְיֶה מְנוּחַ לְכַף רַגְלְךָ וְנָתַן ה' לְךָ שֵׁם לְבַרְגָּו וְכָלִיון עֵינַיִם וְדַבְּבוּן נָפֶשׁ. חוץ מבפסוק נו: "קולי שְׁמַעָה". רק בתפילה מוצא מנוחה ומרגוע לנפשו.